

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

GÜLŞƏN ELŞƏN qızı ƏLİYEVƏ

Sinonimlərin tərcümə yolları
(Natalia Ginzburg “Le voci della sera” əsəri əsasında)

İxtisas: HSM – 060203 – Tərcümə (İtalyan dili)

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər: _____

B/m. A.Əliyeva

BAKİ-2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
I FƏSİL. Sinonimiya haqqında	
1.1. Azərbaycan dilində sinonimiya anlayışı	7
1.2. İtalyan dilində sinonimiya anlayışı	15
II FƏSİL. Tərcümənin nəzəri problemləri	
2.1. Bədii tərcümənin çətinlikləri	21
2.2. İtalyan dilindən sinonimlərin tərcüməsi problemləri	27
III FƏSİL. Natalia Ginzburq “Le voci della sera” əsəri və burada qarşıya çıxan sinonimlərin tərcüməsi	
3.1. “Le voci della sera” əsəri haqqında qısa məlumat	41
3.2. “Le voci della sera” əsərində qarşıya çıxan sinonimlərin tərcüməsi	44
NƏTİCƏ	66
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	69

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı - Bütün dillərdə dərin tədqiqatlar aparılmış dilçilik sahəsi olan sinonimiya fərqli leksik formalarda çıxış edən yaxın və ya eyni mənalı sözlərdən bəhs edir. Dilinlüğət tərkibinin zənginləşməsində əhəmiyyətli funksiyaya malik sinonimlər semasiologiya sahəsində öyrənilir. Sinonimlər ilkin olaraq sadə və anlaşılıqlı tərifə əks etdirsə də, əslində onlar mürəkkəb semantik məna daşıyıcısıdır və öz aralarında incə məna fərqləri ilə absolyut sinonimliyin mövcudluğu nəzəriyyəsinə inkar edir. Sinonimlik nəzəriyyəsi dilçilərin davamlı olaraq üzərində işlədiyi mövzu olduğu üçün öz aktuallığını itirmir.

Azərbaycan dilçiliyində bədii ədəbiyyat nümunələri üzərindən araşdırmalar aparmaqla sinonimlərin dildəki zənginliyi və yerini aydın təhlil edə bilirik, çünki bir əsərin bədiiliyi söz və ifadələrin axıcı və düzgün şəkildə seçimindən çox asılıdır. Bu əsnada sinonimiya, mətnin mənasına qüvvət və bədiilik verməkdən əlavə, fikri yaxın mənalı sözlərin istifadəsi ilə dildə təkrara yol vermədən həyata keçirilməsində əvəzsiz rol oynayır.

Üslubiyyatın əsasını təşkil edən sinonimlər onun araşdırılmasında da böyük əhəmiyyətə malikdir. Bəzən arxaik olduğu üçün istifadəsindən qaçdığımız sözlər üslubi baxımdan nitqə və ya məzmunə canlılıq vermək bacarığına sahibdir. Fikrimizcə arxaik sözlərin sinonim cərgəsinə daxil edilməsi ilə dil həm tarixi nəzəriyyədən, həm də lüğət tərkibi olaraq daima zəngin qala bilər.

Problemə öyrənilmə dərəcəsi – Sinonimiya dil inkişaf etdikcə, davamlı olaraq genişlənən mövzu olduğu üçün dilçilikdə geniş şəkildə öyrənilir. Hər bir dildə kifayət qədər bir-birini əvəz edə bilən oxşar və ya yaxın mənalı ifadə edən sinonim sözlər qrupu mövcuddur. Bundan əlavə, dildə müxtəlif şəkildə semantik yaxınlaşma növləri mövcuddur, bu növlər sinonimlərin fərqli şəkildə ayrılmasına, kateqoriyalara bölünməsinə və müəyyən xüsusiyyətlərə əsasən təyin olunmalarına imkan yaradır.

Elm və texnika inkişaf etdikcə dilin bazasında yeni sözlər yarana bilər və ya başqa dillərdən leksikologiyaya sözlər, anlayışlar daxil ola bilər. Bu sözlər dillərdə əvvəlcədən mövcud olan və hamı tərəfindən mənası başa düşülən sözlərlə sinonimlik

yarada bilirlər. Məsələn, *müasir*, *modern* sözləri son zamanlarda *çağdaş* sözü ilə sinonimlik təşkil edir və müxtəlif dil üslublarında rast gəlmək mümkün olur. Daha sonra, *hal*, *vəziyyət* sözləri *durum* sözü ilə sinonimlik təşkil edərək dilimizdə istifadə olunan sözlər arasında yer alır. Bu tip hallara əsrlər boyunca rast gəlinmişdir. Texnologiyanın və elmin müxtəlif sahələrinin inkişaf etməsi nəticəsində bu tip halların yaranması və dildə olan sinonimlərin sayının artması nəzərə çarpan haldır.

Azərbaycan və İtalyan dillərində sinonimlik anlayışı və sinonim sözlər mövcud olub eyni mənanı ifadə edirlər. Ümumiyyətlə, hər iki dildə mövcud olan bu anlayış haqqında illərdir ki, araşdırmalar aparılır və ədəbiyyatlar hazırlanır. Sinonimlik qeyd olunduğu üzrə bir sıra funksiyaları yerinə yetirmə potensialına malikdir. Bunların arasında ən başlıcası isə üslubda təkrarların qarşısını ala bilməsi imkanı yer alır. İstər italyan, istərsə də Azərbaycan dilində kifayət qədər geniş şəkildə sinonimlərin mövcud olması bir sıra üslubların da inkişafı və həyata keçirilməsi üçün imkan yaradır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri – Tədqiqat işinin məqsədi Azərbaycan və italyan dillərində mövcud olan sinonimiya anlayışı haqqında məlumat verməkdən, sinonimlərin tərcüməsini bədii ədəbiyyatdan götürülmüş nümunələr əsasında təhlil etməkdən və bu fürsətlə bədii tərcümənin çətinlikləri və onun həlli yolları barədə danışmaqdan ibarətdir. Tədqiqat işinin şifahi və yazılı tərcümədə səmərəli mənbə roluna malik ola bilməsi üçün əyani tərcümə nümunələrini özündə əks etdirir. Bununla tədqiqat işinin əsas vəzifəsi italyan dili üzrə tərcüməçilərin Azərbaycan dilində mövcud mənbəyə istinad etməsində yardımçı olmaqdır. Dissertasiya işi üçün araşdırma apararkən məqsədlərimizdən biri bu sahəyə, yəni, Azərbaycan və italyan dillərində mövcud olan sinonimlik anlayışı haqqında ortaq və fərqli cəhətləri göz önünə gətirməkdən ibarət oldu. Daha öncə bu sahədə fərqli şəkildə araşdırmalar aparılmış və bir sıra elmi vəsaitlər meydana gəlmişdir. Biz isə bu mövzuya daha fərqli şəkildə yanaşaraq bədii ədəbiyyatda mövcud olan sinonim nümunələrinə yer verməyə çalışmışıq. Tədqiqatın başlıca məqsəd və vəzifəsi Azərbaycan və italyan dillərində mövcud olan sinonimlik anlayışından bəhs etmək və nümunələr vasitəsilə iki dil arasındakı ortaq və fərqli cəhətləri göz önünə gətirməkdən ibarətdir.

Tədqiqat işinin nəzəri metodoloji bazası – İş Azərbaycan, rus, və italyan dillərində mövcud olan mənbələrə istinadən tədqiq edilmişdir. Azərbaycan və rus dilçilərinin fikirlərindən kitab və internet resursları vasitəsilə yararlanmaqla, Azərbaycan və italyan dillərində sinonimiya anlayışından tutmuş sinonimlərin tərcüməsinin nəzəri problemlərinə qədər araşdırılaraq hazırlanmışdır. S.Cəfərov, Ə.Dəmirçizadə, H.Həsənov, M.Adilov, Z.Verdiyeva, Z.Ağayeva, G.Bayramova kimi Azərbaycan tədqiqatçılarının vəsaitlərindən dissertasiya boyunca geniş şəkildə istifadə olunmuşdur. U.Eco, G.Adamo, G.Patota kimi italyan dilçilərinin kitablarından məlumatlara dissertasiyada yer verilmişdir. Tədqiqat işində bədii ədəbiyyatdan götürülmüş nümunələrə yer verilmiş, bədii tərcümənin çətinliklərindən bəhs edərək sinonimlərin tərcüməsində qarşıya çıxan problemlər ortaya çıxarılmış və onlar üzərindən müqayisəli şəkildə hər iki ildə olan sinonimlik anlayışı araşdırılmışdır.

Dissertasiyanın elmi yeniliyi – Azərbaycan və italyan dillərində mövcud olan sinonimlik anlayışının müqayisəli şəkildə araşdırılması fəlsəfə doktoru Günel Bayramova tərəfindən ilk olaraq tədqiqata cəlb olunmuşdur. Dissertasiya isə iki dil arasında sinonimlərin müqayisəsinin aparılması baxımından elmi yenilik daşıyır. Azərbaycanda İtalyan və Azərbaycan dillərində müqayisəli şəkildə sinonimlik anlayışının araşdırılması, sinonimlərin hər iki dilə tərcüməsi zamanı ortaya çıxan problemləri və onların müqayisəli təhlilinə yer verilmişdir. Bu elmi iş vasitəsilə sinonimlər italyan dilindən Azərbaycan dilinə bədii ədəbiyyat üzərindən nümunələrlə tədqiq edilmişdir.

Dissertasiyanın elmi və praktik əhəmiyyəti – Azərbaycan dilində yazılmış və italyan dilinə aid olan az sayda elmi mənbələrin mövcudluğu baxımından dissertasiya bu istiqamətin zənginləşməsində öz töhvəsini verə bilər. Bu da dissertasiyanın elmi əhəmiyyəti sayıla bilər. Praktiki əhəmiyyəti isə bundan ibarətdir ki, bu sahə haqqında araşdırma apararı və ya öz işlərində istifadə etmək istəyən tədqiqatçılar üçün bir növ baza rolunu oynaya bilər. İstər sinonimlik anlayışından, istərsə də italyan dilli bədii ədəbiyyatda yer alan sözlərin Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı mümkün

sinonimlərinin verilməsi yollarından bəhs edilmişdir. Bu mövzu ətrafında elmi iş yazmaq istəyən şəxslər üçün yararlı bir vəsait olmasını ümid edirik.

İşin aprobasiyası – Dissertasiyanın mövzusu əsasında iki elmi məqalə çapa verilmişdir. Bu məqalələrdən biri *“Sinonimlər və onun İtalyan və Azərbaycan dillərində ümumi təhlili”* adını daşıyır. Bu məqalədə italyan və Azərbaycan dillərində mövcud olan sinonimlik haqqında ümumi məlumatlar verilmiş və nümunələr gətirilmişdir. Həmçinin məqalədə istər italyan, istərsə də Azərbaycan dilçilərinin sinonimlər haqqında olan nəzəri fikirlərinə istinadlar edilmişdir. Digər məqalə isə *“Bədii tərcümə zamanı sinonimlərin tərcüməsində yaranan çətinliklər (italyan və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında)”* şəklində adlanır. Burada da italyan və Azərbaycan dillərində sinonimlik anlayışı haqqında məlumat verilmiş həmçinin, bədii əsərdən nümunələrə yer verilmişdir. Dissertasiya işinin praktik hissəsini təşkil edən Nataliya Ginzburg-un *“Le voci della sera”* (Gecənin səsləri) əsərindəki hissələrdən nümunələr gətirilərək uyğun sinonimlər verilmişdir. Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Roman dillərinin tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasına kafedrasında müzakirə edilmiş və təsdiq olunmuşdur.

Dissertasiyanın strukturu – Dissertasiya *“Giriş”, Üç fəsil, “Nəticə”, “İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından”* ibarətdir. Giriş hissə - mövzunun aktuallığı, problemin öyrənilmə dərəcəsi, məqsəd və vəzifələri, işin nəzəri metodoloji bazası, elmi yeniliyi, elmi və praktik əhəmiyyəti, aprobasiya və dissertasiyanın strukturundan ibarətdir. Fəsillər özlərində yarım fəsillərə bölünürlər. Nəticə hissəsində gəlinən yekun nəticələrə, ədəbiyyat hissəsində isə dissertasiyada istifadə olunmuş müxtəlif vəsaitlərə yer verilmişdir.

I FƏSİL. SINONİMİYA HAQQINDA

1.1 Azərbaycan dilində sinonimiya anlayışı.

İnsanların bir-birilə ünsiyyət yaratmaq istəyi nəticəsində dil faktoru yaranmış və inkişaf etməyə başlamışdır. Cəmiyyətin istənilən dövründə dilin inkişaf xüsusiyyətləri ilə bağlı olan hadisələrə rast gəlmək mümkündür. Təbii ki, qədim dövrlərdə ünsiyyət prosesinə təkan verən amillər o qədər də çox mövcud deyildi. İnsanlar sadəcə olaraq müharibə xarakterli və ya ərazi uğrunda gedən söhbətlər 'sas;nda diyalog qururdular. Bəşəriyyət inkişaf etdikcə bu söhbətlərin xarakteri dəyişməyə başladı və insanlar ünsiyyət prosesinə artıq daha çox diqqət göstərməyə başladılar. Belə ki, effektiv şəkildə digər insanlarla ünsiyyət prosesi nəticəsində dilin balansında yeni sözlər yaranmağa, dildə inkişafdan qalan sözlər istifadə edilməyə və ya digər dillərdən yeni sözlər alınmağa başladı.

Həmçinin, beynəlxalq şəkildə ünsiyyət prosesi inkişaf etməyə başlamışdı və eyni sözlərdən istifadə artıq səmərəli təsir bağışlamırdı. Bu zaman isə dilin leksikologiyasında ayrıca kateqoriyaya malik olan sinonim sözlərə müraciət etmək zəruri hal olmuşdur. Sinonimlər nitqin daha axıcı davam etməsinə öz təsirini göstərir. Eyni və ya yaxın mənalı sözlərdən istifadə etməklə fikirlərimizi daha dolğun və sözsüz ki, daha detallı şəkildə izah etmək imkanına malik oluruq. Bildiyimiz kimi, sinonimlər deyilişi və yazılışı fərqli şəkildə olduğu halda yaxın mənalı ifadə edən söz qruplarıdır.

Sinonimlər dilin lüğət tərkibini təşkil edən leksikologiyada çoxmənalı sözlər, frazeoloji birləşmələr, omonim və eyni zamanda antonim kimi anlayışlarla birgə şəkildə araşdırılır. Sinonimlər mənsub olduğu dildən asılı olmayaraq eyni və ya yaxın mənalı ifadə edirlər. Bəzən məntiqə əsaslanaraq sinonimlərə elə bir tərif verilir ki, məna eyni, şəkildə müxtəlif olan sözlərə sinonim deyilir. Bu fikir yanlıştır. Eyni məzmunu malik olan iki dil vahidi dildə yaşamaz. Eyni mahiyyətli nə fonem, nə leksem ola bilər. Belə vahidlər dildə olmuşdur [2, s. 319]. Fərqli şəkildə yazılan lakin, yaxın mənalı ifadə edən sinonimlər ilk görünüşdə sadəcə hesab oluna bilərlər, amma ümumilikdə dünyada bir çox dilçilərin əsas müzakirə obyektləri arasında hesab

olunurlar. Sinonimlik təşkil edən sözlər eyni nitq hissəsinə aid olurlar və bu kimi sözlər bədii ədəbiyyatda təsvirin və ya təxəyyülün təsir gücünü və bədiiliyini artırmaq məqsədilə istifadə olunur. Sinonimlər eyni bir nitq hissəsinə aid olan və mənə etibarilə eyniyyət və ya oxşarlıq təşkil edən sözlər və ya söz qruplarıdır. Onlar leksik kateqoriyaya aid olmaqla yanaşı, həm də semantik üslubi kateqoriyadan hesab olunurlar.

Sinonim və çoxmənalı sözlər haqqında S.Cəfərov qeyd edir ki, dilin leksikasında yer alan hər iki söz qrupu hər hansı bir məfhumun müxtəlif mənə çalarlarını ifadə etmək üçün istifadə olunurlar. Məsələn, *nəm-sulu-yaş-höyüş* sözlərinin ifadə etdiyi mənələrə uyğun gələn hər hansısa bir məfhum, varlıq mövcuddur. Belə ki, hər hansısa əşyanın yaş, sulu, nəm və höyüş deyə adlandırılması üçün onun tərkibində su olması lazımdır. Bu isə həmin sözlərin ortaq cəhətidir. Əşyanın tərkibində su olmadan onu sulu, nəm və ya yaş deyə adlandırmaq mümkün deyil. Demək, bu sözlər onda su mövcud olan bir əşyanı müxtəlif mənə çalarları ilə nəzərə çatdırmaq imkanına malikdirlər. Nəm paltar suyu azca çəkmiş, yaş nisbətən çox, höyüş daha çox su çəkmiş, sulu isə sudan çıxarılmış paltara deyilir. Yəni bu sözlər vasitəsilə paltarda olan suyun azlığını və ya çoxluğunu ifadə etmək mümkün olur [4, s. 42-43].

Antonim sözlər ilə sinonimlərin ortaq cəhəti isə eyni nitq hissəsinə malik olmalarından ibarətdir. Antonimlər bir əşyanın əks cəhətlərini ifadə edərək eyni nitq hissəsi olduğu halda, sinonimlər isə oxşar xüsusiyyətləri ifadə edə bilirlər. Məsələn, “*gözəl və çirkin*” sözləri bir-birinin əksini ifadə edən antonim sözlərdir. Bu sözlərə uyğun olan sinonimləri də seçə bilərik məsələn, *gözəl - qəşəng – xoşagəlan – göyçək, çirkin – kifir – eybəcər – yaraşıqsız* və s. Göründüyü kimi sinonimlərin antonimlərlə də oxşar cəhətləri mövcuddur.

Sinonimlərin araşdırılması tarixən mövcud olmuş dilləri tədqiq etmək, bu dillərin münasibətdə olduğu xalqların və yerli dialektlərin leksik tərkibinə daxil olan eyni mənalı sözlərin sonrakı inkişaf səviyyələrini araşdırmaq və malik olduqları mövqeləri təyin etmək baxımından əhəmiyyətlidir. Sinonimlər şəkil və məzmun etibarilə bir tərəfdən çoxmənalı sözlərlə, digər tərəfdən isə omonimlərlə qarşı-qarşıya

duran sözlər hesab olunurlar. İki müxtəlif forma eyni bir məzmunu hər zaman ifadə edə bilməz və gec-tez hər forma özü üçün bir məzmun kəsb etməlidir. Bir çox dillər üzərində aparılan tədqiqatlar göstərir ki, dildə eyni mənəni müxtəlif şəkildə ifadə edən sözlərin mövcudluğuna heç də ehtiyac yoxdur. Belə olan halda, dildə müxtəlif səs tərkibinə malik sözlərlə ifadə olunan monosemantik hissə mümkün ola bilməz. Belə ki, sinonimlər ifadə etdiyi mənə baxımından yaxın olsalar da, hətta eyni kimi görünsələr belə, polisemantik mahiyyət daşıyırlar.

Sinonimlik dilçiliyin leksikologiya, üslubiyyat, semasiologiya və başqa sahələrində tədqiq olunur. Bu isə o deməkdir ki, sinonimlik anlayışı genişdir. Sinonimlər lüğət tərkibini zənginləşdirir, başqa dil vahidlərinin bir- birinə yaxın variantlarını reallaşdırır, semasiologiyada isə yaxın, incə mənə çalarları yaradan, eyni zamanda sözün semantikasının parçalanması və genişlənməsi prosesinə xidmət edən bir vasitə kimi öyrənilir.

Sinonimlər öz potensial imkanları ilə ana dilimizin mənə zənginliyini təqdim edir. Həm ana dilimizdə, həm də elə xarici dillərdə sinonimlərin xidməti həmin dillərin bilavasitə işlənməsini intensivləşdirir.

Sinonimlər leksik-semantik kateqoriya kimi aşağıdakı cəhətləri ilə diqqəti cəlb edir:

1. Danışiq dilini zənginləşdirir.
2. Dili incələşdirir, onun təsir gücünü artırır.
3. Mənəni qüvvətləndirir.
4. Dildə emosiya yaradır.
5. Nitq mədəniyyətində həlledici rol oynayır.
6. Fikri çatdırmaq üçün ona aydınlıq gətirir, eyni zamanda həm də dəqiqləşdirir.
7. Arzuolunmaz təkrarın qarşısını alır [25].

Sinonimlik anlayışından bəhs edərkən Azərbaycan dilində mövcud olan və dilçilər arasında *“mütləq sinonimlər”* adlandırılan mənə və ekspressivlik cəhətdən bir-birini əvəz edə bilən sözlər haqqında müzakirələr də mövcuddur. Bəzi dilçilər tam və ya mütləq sinonimliyin olduğunu, bəziləri isə bu cür yanaşmanın yalnız olduğu qənaətinədəirlər. Bundan əlavə, bəzi dilçilər dubletliklə sinonim anlayışını bir-birindən ayırdığı halda, digərləri isə bu nəzəriyyə ilə razı deyil.

A. Qurbanov digər dillərdən leksik mənimsəmə yolu ilə dilimizə keçən dubletlərdən danışarkən, *“dildə müəyyən anlayışı eynilə bildirən söz ola-ola, başqa dildən həmin anlayışı eynilə bildirən başqa bir söz alınması”* və *“dillərin bu cür bir-birinə qarşılıqlı təsiri mənfi hal hesab edilməlidir”* fikrini irəli sürür [8,s.219]. Həsənov H. öz kitabında bu məsələ ilə bağlı M.Qasımova istinad edərək vurğulayır ki, terminologiyada sinonimlərin olması *“zərərli”* hesab edilir. Dubletlər terminologiyada sinonimlər kimi nitqin təsir gücünü artırmaq qabiliyyətinə malik deyildir [5, s.50]. A.Qarayev isə, *“alınma sözlərin semantik cəhətdən mənimsənilməsinin əsas şərtlərindən biri kimi onların (alınma sözlərin) dildə dubletlik münasibətdə çıxış etdiyinə görə həmin sözlərdən biri dildən çıxmalıdır”* deyərək dubletlik və sinonimlik mövzusunda öz fikrini bildirir və *üslub ağırlığı yaratdığı və terminologiyada qarışıqlıq törətdiyi* üçün dubletliklə sinonimin dildə mövcudluğunu *ən ağır hadisə* hesab edir [7, s.65].

S.Sadiqovanın fikrincə sinonimik cərgəyə daxil olan sözlər *dar semantik-konstruktiv kontekst daxilində bir-birindən seçilir*. Yəni onun fikrincə bu cür cərgəyə aid eyni və yaxın mənalı sözlər tamamilə nitqin müxtəlif formalarından asılı olaraq öz fərdi xasiyyətlərinə malik olur. Yuxarıda dediyimiz alınma sözlərin sinonim hesab edilməsi üçün onların öz fərdi xüsusiyyətlərinə malik olması, nitqə və ya mətnə üslub baxımdan yeni çalar qatması zəruridir [10, s.7]. Fikrimizcə eyni və ya yaxın mənə ifadə edən sözlərin dildə çoxluğu dilin ağırlaşmasına deyil, əksinə hər bir situasiya və kontekstə uyğun sözlərin yaranmasına nail olur. Bu cür zənginliklər, xüsusən tərcümə prosesində tərcüməçiyə müəllifin fikrini üslubi və forma baxımdan tam və dəqiq şəkildə reseptora çatdırmağa xidmət edir. Lakin

sinonimlərin ifadə etdiyi mənaya görə nə qədər bir-birinə yaxın olsa da, onlar monosemantik deyil, polisemantik mahiyyət daşıyır.

Sinonim sözlər dilçiliyin yalnız eyni nitq hissəsinə daxil olan leksik qrupudur. Bu xüsusiyyət sinonimlərin yaxın və bəzən də eyni mənə daşmasından irəli gəlir. Bu cür sözlərə ən çox isim, sifət və feildə, daha sonra zərfdə, daha az sayda isə köməkçi nitq hissələrində rast gəlmək mümkündür. Məntiqi olaraq yanaşsaq, Azərbaycan dilininin lüğət tərkibində zərf, say və köməkçi nitq hissələrinə nisbətən, isim, sifət və feilə aid daha çox söz vardır. Bunun nəticəsi olaraq, ən geniş və dolğun sinonim cərgələri adətən bu üç nitq hissəsinə aid olur. Ümumiyyətlə bu sinonimləri aid olduğu əsas nitq hissəsinə uyğun olaraq ismi və feli sinonimlər, keyfiyyət, kəmiyyət, qeyri-müəyyənlik bildirən sinonimlər və s. kimi adlandırma və təsnifləndirə bilərik.

Köməkçi nitq hissələri arasında sinonimlik anlayışı haqqında danışarkən, dominantlıq mövzusunda toxunmaq istərdik. Dominant mənə dedikdə sözün həqiqi mənəsi, ilkin mənəsi başa düşülür. [kayzen] İlk öncə bu sinonim cərgələrinə nəzər salaq: *həmin - haman (işarə əvəzliyi), amma – ancaq – lakin - fəqət – halbuki - yoxsa (qarşılaşdırma tabesizlik bağlayıcısı), yox – xeyir (inkar ədatı), deməli – demək – xülasə - beləliklə - bir sözlə (nəticə bildirən modal sözlər), əfsus – heyif (təəssüf bildirən nida)*[25].

Yuxarıdakı nümunləri göstərməkdə məqsədimiz eyni kateqoriyaya aid köməkçi sözlərin bir-birini hər məqamda əvəz edə bilməyəcəyini göstərməkdir. Həmin sözlərin tam sinonimliyə malik olmadıqlarını kontekstual nəzəriyyədən araşdırmaqla bu qənaətə gəlmişik. Beləliklə, sadalanan sinonimlər cərgəsində dominant kimi görünən “*amma, yox, deməli, heyif*” köməkçi nitq hissələri müəyyən məzmun və formadan asılı olaraq, dominantlıq xüsusiyyətini itirə bilərlər. “*Yox*” inkar ədatını dialoq və ya məişət üslublu sifahi nitqdə, “*xeyr*” ədatını isə rəsmi-ışgüzar danışılarda və ya ədəbi üslublu yazılı nitqdə istifadə edə bilərik. Eyni ilə “*fəqət*” qarşılaşdırma mənəli bağlayıcını məişət üslubunda olan nitqdə deyil, bədii janrdə yazılmış əsərlərdə rast gələ bilərik.

Buradan belə nəticəyə gəlmək olur ki, sinonimlər üslub xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən fərqləndirilməlidirlər. Bu baxımdan sinonimlər;

- a) kitab dilində və canlı danışiq dilində işlədilən;
- b) ifadəni qüvvətləndirmək məqsədi ilə işlədilən;
- c) ləhcə xüsusiyyətlərini nəzərə çatdırmaq üçün işlədilən sinonimlər qrupuna bölünür[4, səh.58] .

Sinonim cərgə daxilində yer alan yaxın və ya oxşar mənalı sözlərin sırası onların semantik qradasiya və funksional işləkliyi baxımından tənzimlənir. Bu nöqteyi nəzərdən sinonimlərin dominantlığı nisbi əhəmiyyət daşıyır. Dilçilər arasında bəzən onları müvəqqəti dominantlıq da adlandırırlar. Ümumiyyətlə Azərbaycan dilində sinonim cərgə ən azı iki söz, ən çox isə beş və daha artıq sözlərdən ibarət olur [6, s.82].

Sinonim cərgənin ən məhsuldar rolu bədii ədəbiyyatda və tərcümə prosesində bəlli olur. Bəzən isə sinonim cərgəsinə aid bir neçə söz ardıcıl olaraq mətdə işlədilir. Ədiblər bu üsuldən fikrin ekspressivliyini artırmaq, fikri niyyətli olaraq diqqət mərkəzində saxlamaq, bədii satira və yumor yaratmaq, mənanın dolğunluğunu yüksəltmək məqsədi ilə istifadə edirlər. Azərbaycan bədii ədəbiyyatında bu cür nümunələrə pyes, qəzəl, poema və s. janrlarında geniş rast gəlmək olur.

Sinonimlər yanaşı işlədilərək bədii ifadə vasitəsi yaradır ki, bu cür ifadə vasitələri təkrar adlanır və ədibə müxtəlif üslubi məqsədlərə nail olmağa yardımçı olur. Bundan əlavə sinonimlər metonimiya, epitet və metafora kimi məcaz roluna malik bədii ifadə vasitələri yaratmaqda da əvəzsiz əhəmiyyətə malikdir. “*Odlar Yurdu – Azərbaycan, qara qızıl – neft, ağ qızıl – pambıq, Küləklər şəhəri – Bakı*” və s. kimi söz və xüsusi adlar metonimiya xarakterli məcazi sinonimlərə aiddir. Metaforik sinonimlər isə daha çox cümlədə mənanı dəqiqləşdirmək və üslubi sinonim cərgəsinin artması məqsədilə istifadə olunur.

Bir sözdən ibarət olan leksik sinonimlər isim, sifət, qeyri-müəyyən say və feil kimi əsas nitq hissələrinə aid sözlərdən yaranır. Bu cür sinonimlərin dildəki sayı sintaktik sinonimlərə nisbətən daha az hesab edilir. Belə ki, sintaktik sinonimlərin dildə əmələ gəlməsi üslubi ifadə və semantik məna sahəsinin genişliyi ilə tənzimləndiyi üçün dilçilikdə bu qrup sinonimlərin yaranmasında daha geniş imkanlar mövcuddur. Bu qrup sinonimlər bundan öncəki abzasda sadaladığımız

bədii ifadə vasitələri hesabına dildə öz funksionallığını və təsir gücünü uzun müddətdir ki qoruyub saxlaya bilib. Azərbaycan dilçiliyində mövcud frazeoloji birləşmələr və idiomlar da üslubi sinonimlik xüsusiyyətinə malikdir. Bu qrup sintaktik sinonimlərin dildəki qarşılığı mütləq şəkildə leksik sinonimlərdən ibarət olur.

Sinonimlərin dildə istər nitq mədəniyyətində, istər qəzet-jurnal dilində, istərsə də bədii ədəbiyyatda işlənmə yeri və prinsipinə və üslubi yerinə əsasən müəllifin oxucuya hansı fikri çatdırmaq niyyətində olduğunu anlaya bilərik. Müəllif oxucuya bir-başa deyil, üstüörtülü şəkildə ismarıç göndərmək istəyərkən bu strategiyadan istifadə edir. Bu halda məqsədli olaraq kontekstual sinonimlərin seçimi adi hallarda yalnız hesab etdiyimiz sinonim sözün istifadəsi ilə edilə bilər. Avropa KİV-də bu kimi hallarla tez-tez rastlaşmaq olur.

Dilşünas S. Cəfərov sinonimlərin Azərbaycan dilçiliyində yaranma yollarına nəzərən, sinonimləri daxili inkişaf qanunları əsasında və başqa dillərdən təsiri ilə əmələ gələn daxili və xarici sinonimlərə bölür. S. Cəfərovun fikrincə xarici dillərdən alınma sözlər əsasında qruplaşan sinonim cərgələrin genişliyi və müxtəlifliyi *nitqin canlanmasına, daha ifadəli və təsirli olmasına* kömək edir [4, səh. 51]. Bu fikirlə razılaşır və dilimizdə alınma söz kimi daxil olmasına baxmayaraq, dilçiliyin müxtəlif sahələrində qətiyyətlə istifadə etdiyimiz alınma sinonimlərin dilin tərkibində saxlanmasının tərəfdarıyıq.

Azərbaycanın bir sıra bölgələrində dialekt danışığı tərzinin yayıldığını bilərək, Azərbaycan ədəbi dilində mövcud sözlərin dialektlərdə sinonimini araşdırdıq. Nəticə olaraq, Azərbaycan dilində və dialekt danışığı dilində eyni və yaxın məna bildirən bir sıra sinonimlərlə qarşılaşdıq. Bəzi dialektoloji lüğətlərdə bu sözlərin ədəbi dildə qarşılığını tapmaq mümkündür. A.Babayevin fikrincə bu sözləri sinonim hesab etmək olmaz, çünki hesab edildiyi halda ədəbi dildə işlədilən sözlər dialektlərdə işlədilən yaxın mənəli sözləri dildən çıxarda bilər. [2, səh. 320]. Onun fikrincə eyni mahiyyət və məzmun daşıyan morfem və leksemlər dildə birgə istifadə oluna bilməz. Belə qənaətə gəririk ki, Azərbaycan Respublikasında dialekt sözlərin yaranmasında

grammatik və semantik qayda mövcud olmadığına görə bu sözlər sinonim hesab olunmamalıdır.

Dilimizə keçən Avropa mənşəli alınmaların Azərbaycan dilinin vahidləri və ya çoxdan dilə keçib vətəndaşlıq hüququ qazanmış ərəb-fars sözləri ilə paralellik yaradır. Əslində sözlərin bir-birinə sinonimlik münasibəti yalnız o zaman mümkün olur ki, onların bu və ya digər mənalari tam eyniyyət təşkil edir. Burada üslubi və emosional cəhətlər deyil, semantik eyniyyətlər əsas götürülməlidir. Bu məqamda Q.H.Bayramovun “Məxəz mətnin və ona müvafiq tərcümə üsulunun seçilməsi tərcümədə əsas strategiyalardan biri olduğunu” qeyd etdiyini xatırlatmaq istərdik[3, səh.181].

1.2. İtalyan dilində sinonimiya anlayışı

Yunan mənşəli söz olan sinonim “*ümumi adı olan*” mənasını verir, lakin bəzi dilçilər sinonimiyanı əsl və əsl olmayan, yaxın mənalı kimi təsnifatlara bölür. “Sinonimiya anlayışı qədimdən bəri ən fərqli linqvistik təsfi və şərtlərin predmetini təşkil etmişdir” deyə diqqət çəkən D.N.Şmelyov “əsl” və “əsl olmayan sinonimlik” terminləri ilə razılaşmır. Sinonim olan sözlər dilçiliyin yalnız eyni nitq hissəsindən bəhs edən leksik qrupu hesab olunur. Bu xüsusiyyət sinonimlərin yaxın və bəzən də eyni məna daşımından irəli gəlir [18].

Demək olar ki, hər bir dildə mövcud olan sinonimlər roman dillər qrupuna daxil olan italyan dilində də kifayət qədər zənginlik təşkil edir. Azərbaycan dilində olduğu kimi sinonimlər də eyni xüsusiyyətlərə malik olub eyni bir nitq hissəsi ilə ifadə olunan söz qruplarıdır. G.Adamo və V.Valle kimi italyan dilçiləri italyan dilində mövcud olan sinonimiya kateqoriyasına aid araşdırmalar etmiş və bu konsepsiya haqqında fikirlər irəli sürmüşlər. Bilindiyi kimi, sinonimlər bir-birini əvəz edə bilmə funksiyasına malikdirlər və onların birdən daha artıq yaxın mənasına rast gəlmək olur.

Ümumiyyətlə, sinonimlər eyni bir nitq hissəsinə aid olan və məna cəhətdən eyniyyət və ya oxşarlıq təşkil edən sözlərdir. Onlar leksik kateqoriyaya aid olmaqla yanaşı, həm də semantik üslubi kateqoriyadan hesab olunur. Sinonimlərin araşdırılması tarixən mövcud olmuş dilləri tədqiq etmək və o dillərin münasibətdə olduğu xalqların və yerli dialektlərin leksik tərkibinə daxil olan eyni mənalı sözlərin sonrakı inkişafını, mövqeyini təyin etmək baxımından əhəmiyyətlidir. Sinonimlər şəkil və məzmun etibarilə bir tərəfdən çoxmənalı sözlərlə, digər tərəfdən isə omonimlərlə qarşı-qarşıya duran kateqoriyadır. Sinonimlər eyni və yaxın mənanı bildirsə də, onların nitqdə işlənməsində xüsusi məqamlar var. Çünki sözlər üslubi baxımdan təsnif edilərkən, onların işləndiyi kontekst və ya üslubu mütləq şəkildə diqqətdə saxlanılmalıdır.

Sinonimiya haqqında B.Mates qeyd edir ki “İki linqvistik məfhum ancaq o halda sinonim ola bilərlər ki onlar yaxın mənanı ifadə etsinlər”. Təbii ki yaxınlıq dedikdə

onların mənaca, tərcümə etibarilə oxşarlığı nəzərdə tutulur. Ulman isə fərqli bir fikirdədir. O sinonimiya haqqında danışarkən deyir ki “Sinonimlər mənə etibarilə yaxınlıqdan əlavə olaraq, istənilən kontekst və istənilən situasiyadan asılı olmayaraq bir-birilərini əvəz edə bilməlidirlər”. Fikir ayrılıqlarının olmasına baxmayaraq sinonimlərin işlənmə forması sözsüz ki kontekstdən asılı olaraq dəyişir. Ola bilər ki, ümumiyyətli sinonimlik təşkil edən sözləri situasiyada asılı olaraq bir-birinə sinonim kimi vermək düzgün olmasın. Elə bu konsepsiyanın düzgün olduğunu düşündüyümüz üçün Ulmanın fikirləri ilə tam olaraq razı ola bilmirik [30].

Lakin yenə də sinonimlər mənə etibarilə eyni məfhumu işarə edirlər. Formaca fərqli olmalarına baxmayaraq bir əşyanın müəyyən xüsusiyyətini eyni pəncərədən müxtəlif sinonim sözlərlə əvəz edə bilərik. Məsələn: *felice, allegro, contento, sereno, beato, giulivo, lieto, soddisfatto, positivo, prospero* (şən, sevincli). Bu cür sözlər tayfa elementi kimi sinonimik cərgə təşkil edir. Lakin bir məqamı da qeyd etmək lazımdır ki, sinonim sözlər hər zaman cümlədə bir-birini əvəz edə bilmir, bu sinonim cərgəsində sıralanan sözlər də həmişə cümlədə eyni mənada işlənmir. “*Sentirsi contenti*” ifadəsi (özünü məmnun hiss etmək) “*sentirsi felici*” və yaxud “*sentirsi sereni*” (xoşbəxt hiss etmək) ifadəsindən fərqlidir. Buna görə də hər iki dildə sinonim sözlərin cümlədə işlənəcəyi mənaya diqqət etmək lazımdır. Sinonimlər istər italyan, istərsə də Azərbaycan dilində nitqə ifadəlilik və rəngarənglik qatmağa, yersiz təkrarın qarşısını almağa və nitq qabiliyyətini zənginləşdirməyə xidmət edir. Sinonimlik təşkil edən sözlər eyni nitq hissəsinə aid olur və bu kimi sözlər bədii ədəbiyyatda təsvirin və ya təxəyyülün təsir gücünü və bədiiliyini artırmaq üçün istifadə olunur.

İtalyan dilindən götürülmüş bəzi nümunələrə nəzər yetirək:

- “*Salve* və *ciao*” sözləri hər ikisi salamlama mənasında istifadə olunur, “*salve*” poetik və rəsmi mənada, “*ciao*” isə gündəlik danışq dilində istifadə edilir;
- “*Sicuro* və *protetto*”, hər ikisi güvənli mənasında işlədilir, lakin hər ikisi bir-birini tamamilə əvəz etmir;

- “*Originale və autentico*”, hər iki söz əsl və sənədlə təsdiq edilmiş mənada istifadə olunur, lakin ikincisinə daha çox rəsmi və bürokratik sahədə rast gəlinir.

İtalyan dilində qoşmalara nəzər yetirsək, öz aralarında sinonimlik təşkil etdiklərini müşahidə etmiş olarıq və bu dildə olan qoşmalar Azərbaycan dilində olduğu kimi cümlədə biri digərini əvəz edə bilər. İtalyan dilində “*purché*” bağlayıcısı “*a patto che, alla condizione che*” bağlayıcıları ilə sinonimlik təşkil edir. Azərbaycan dilində isə adlıq və yiyəlik halda işlənən qoşmalar- kimi, tək; yönlük halda işlənən sinonim qoşmalar-kimi, -dək, -can² və sarı, tərəf, doğru;çıxışlıq halda işlənən -əvvəl – qabaq, başqa-savayı, qeyri – özgə qoşmalar sinonim qoşmalar olub cümlə daxilində kontekstə uyğun olaraq bir-birini əvəz edə bilirlər. Sadalanan nümunələrdə müşahidə olunduğu kimi qoşmalarda da sinonimlik mövcud olduğu qənaətinə gəlirik.

Ümumiyyətlə tərcümədə sinonimliyə nəzər yetirsək, məxəz mətndəki sözləri tərcümə edərkən hədəf dildə qarşılığı olan bir neçə sinonimlərə rast gələ bilərik. Bu halda tərcüməçi məxəz dildəki sözün tam mənasına uyğun gələn sözü tapmalıdır. Əks halda düzgün tapılmamış sinonim tərcümə zamanı məna təhrifinə gətirib çıxara bilər. Hansı sözün seçilməsi isə əsasən sözlərin mənasının fərqiindən və mətnlərin üslubi xüsusiyyətlərindən asılıdır. Məsələn, İtalyan dilində “*bello – gözəl*” sifətinə sinonim olan *stupendo, splendido, magnifico, avvenente, appariscante, aggraziato, carino, leggiadro, delizioso, piacevole*” sözləri “*gözəl*” mənasını verir, lakin onlar arasında üslubi fərqlər vardır. İtalyan dili leksikologiyasının zənginliyini nəzərə almaqla deyə bilərik ki, bu cür dominant sözlərin istifadəsi məna çalarından asılı olaraq dəyişir. Dominant sinonimlər bir və ya bir neçə ola bilər [2, səh.271]. Müəyyən fikri ifadə etmək üçün yuxarıda sadalanan sözlərdən birindən istifadə etmək istəyərkən, fikrin mənasını ən dəqiq şəkildə ifadə edən sinonim seçilməlidir. Belə olan halda *bello* sözünün dominant olmasına baxmayaraq, sadalanan sinonimlərdən yalnız fikrin mənasına daha yaxın olan sözdən istifadə olunmasını düzgün hesab edirik. Yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq, sinonimlərdə məna baxımından eynilik olmasının şahidi olduq.

Belə ki, qeyd etdiyimiz kimi həm italyan, həm də Azərbaycan dilində sinonimlik hadisəsi mövcuddur. Demək olar ki, nə qədər fərqli dillərə, dinlərə, mədəni görüşlərə və dünyagörüşlərinə mənsub olsalar da, bir dildə olan ifadənin, sözünün qarşılığını digər bir dildə ekvivalenti ilə verib, ona uyğun olan sinonim nümunəsini tapmaq mümkün haldır. İtalyan dilində də sinonimlik anlayışı haqqında yetərinə fikirlər mövcuddur. İtalyan alimi Umberto Econun fikrincə mənə baxımdan ekvivalentlik təşkil edən sözlərə sinonim terminlər kimi baxmaq olar [21, s.78]. Lakin sinonimiya mövzusunun tərcüməçinin qarşısına ciddi problemlər yaratdığına şahidi oluruq. Tərcümə prosesi zamanı sinonimlərin seçilməsi mətnin üslubuna fikir verərək bu nöqteyi-nəzərdən həyata keçirilməlidir. İtalyan-Azərbaycan dillərində sinonimlər lüğətinin olmasına baxmayaraq, müəyyən bir sözün hər iki dildə mövcud sinonimlərinin axtarılıb tapılmasında italyan və Azərbaycan izahlı lüğətlərindən əlavə, rus, ingilis və türk dillərinə olan lüğətlər tərcüməçinin daha dəqiq sinonim seçməsinə yardımçı olur. Sinonim sözlərin hansı tərcümə edilməsində və hədəf dildə ekvivalentinin tapılmasında tərcüməçi kontekstual nəzəriyyəyə istinad etməlidir.

Dilimizə keçən Avropa mənşəli alınmaların Azərbaycan dilinin vahidləri və ya çoxdan dilə keçib vətəndaşlıq hüququ qazanmış ərəb-fars sözləri ilə paralellik yaradır. Əslində sözlərin bir-birinə sinonimlik münasibəti yalnız o zaman olur ki, onların bu və ya digər mənaları tam eyniyyət təşkil edir. Burada üslubi və emosional cəhətlər deyil, semantik eyniyyətlər əsas götürülməlidir. Bu məqamda Q.H.Bayramovun “Məxəz mətnin və ona müvafiq tərcümə üsulunun seçilməsi tərcümədə əsas strategiyalardan biri olduğunu” qeyd etdiyini xatırlatmaq istərdik [3, səh 181].

Sinonimlərin dildə istər nitq mədəniyyətində, istər qəzet-jurnal dilində, istərsə də bədii ədəbiyyatda işlənmə yeri və prinsipinə və üslubi yerinə əsasən müəllifin oxucuya hansı fikri çatdırmaq niyyətində olduğunu anlaya bilərik. Müəllif oxucuya bir-başına deyil, üstüörtülü şəkildə ismarıç göndərmək istəyərkən bu strategiyadan istifadə edir. Bu halda məqsədli olaraq kontekstual sinonimlərin seçimi adi hallarda yalnız hesab etdiyimiz sinonim sözün istifadəsi ilə edilə bilər. Avropa KİV-də bu

kimi hallarla tez-tez rastlaşmaq olur. Dilçi H.Həsənovun fikrinə görə "sinonimlərdə eynilik sözlərin nominativ funksiya və üslubi çalarlığı ilə bağlıdır. Bir pragmatik struktura daxil olan sözlərlə nominativ münasibətdə olan sözlər arasında eynilik yaranır. Paradiqmalar sözlərin məna eyniliyi və ya yaxınlığı, nitqdə işlədilməsi, əvəz olunma xarakteri, eyni sözün təkrarına yol verilməməsi, üslubi xüsusiyyətləri ilə bağlıdır" [5, səh .88].

Azərbaycanın bəzi bölgələrində dialekt danışiq üslubunun mövcudluğunu qeyd edə bilərik. Bu isə o deməkdir ki, Azərbaycan ədəbi dilində mövcud olan sözlərin dialektlərdə fərqli formalarına rast gəlmək olar. bir sıra bölgələrində dialekt danışiq tərzinin geniş yayıldığını bilərək, Azərbaycan ədəbi dilində mövcud sözlərin dialektlərdə fərqli sinonimləri mövcuddur. Nəticə olaraq, Azərbaycan dilində və dialekt danışiq dilində eyni və yaxın məna bildiren bir sıra sinonimlərlə qarşılaşmaq olur. Bir sıra dialektoloji lüğətlərdə bu sözlərin ədəbi dildə qarşılığını tapmaq olar. A.Babayevin fikrinə bu sözləri sinonim hesab etmək olmaz, çünki hesab edildiyi halda ədəbi dildə işlədilən sözlər dialektlərdə işlədilən yaxın mənalı sözləri dildən çıxarda bilər [2, s. 320]. Ümumiyyətlə A.Babayevin fikrinə eyni mahiyyət və məzmun daşıyan morfem və leksemlər dildə birgə istifadə oluna bilməz. Belə qənaətə gələ bilərik ki, Azərbaycan Respublikasında dialekt sözlərin yaranmasında qrammatik və semantik qayda mövcud olmadığına görə bu sözlər sinonim hesab olunmamalıdır. S.Cəfərovun kitabından nümunələr gətirərək bu mövzunu aydınlaşdırmağa çalışdıq. Qeyd edilir ki, dialektlərdə "*albalı – turşgilas – dəli gilas – nargilə ; ağcaqanad – hünü – ditdili – mığmığı; döşəkçə - nalça; qarğıdalı – peyğəmbəri – buğda – məkə*" və s.Cəfərov. S bu sözləri sadalayaraq deyir ki, onları sinonim olaraq ifadə etmək olmaz.

A.A.Bragina haqlı olaraq yazır ki, nitqin formasını qüsursuz etmək üçün sinonimlərə müraciət olunur. Fikir və hissləri mümkün olan dəqiqliklə ifadə etmək yaxud, əksinə, şüurlu surətdə gizlətmək üçün də sinonimlərə müraciət olunur [16, s. 15].

Yekun olaraq qeyd edirik ki, hər bir dilin leksik-semantik kateqoriyalar sırasında spesifik xüsusiyyətləri ilə seçilən sinonimlər dünya dillərinin əksəriyyətinin lüğət tə-

rkibində bir sistem təşkil edir. Sinonimlər istər Azərbaycan dilində, istərsə də italyan dilində xüsusən də onların bədii üslublarında çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.

II FƏSİL. TƏRCÜMƏNİN NƏZƏRİ PROBLEMLƏRİ

2.1. Bədii tərcümənin çətinlikləri.

XIX əsrin sonuna yaxın əsası qoyulmuş bədii tərcümə mexanizmi tez bir zamanda bütün dünyaya yayılmış və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda bədii tərcümə konspeksiyası milli tərcümə məktəbinin formalaşması ilə öz təməlini möhkəmlətməmişdir. Bədii tərcümənin belə qədim tarixə malik olması onu tərcümə sahəsinin dərinədən öyrənilmiş bölmələri sırasında olmasına imkan verir. Bütün bunlara baxmayaraq, bədii tərcümə kimi dərin və müzakirəli bir elm sahəsində teorik olaraq həlli tapılan, lakin praktik olaraq çox sayda mübahisəli məqamlar mövcuddur.

Bədii tərcümənin çətinlikləri məxəz və hədəf dillərdəki lingvistik forma və mənələrdən, ekstralingvistik situasiyadan, ekvivalentlik anlayışından, sözlərin semantik üslubundan, məxəz və hədəf mətnlər arasında uyğunluq və adekvatlıqdan, ekstratekstual və intratekstual amillərdən irəli gələ bilər.

Bədii tərcümə dilçiliyin həm mikrolinqvistik, həm də makrolinqvistik sahələri ilə birbaşa əlaqə quraraq yerinə yetirilir. Çünki orijinal dildən hədəf dilə bədii ədəbiyyatın tərcüməsi zamanı biz hər iki dili həm obyekt, həm də tədqiqat vasitəsi kimi qəbul etməliyik, lakin bununla yanaşı hər iki dilin ekstralingvistik sahəsini, yəni dilçiliyin psixolinqvistik, sosiolinqvistik və etnolinqvistik sahələrini nəzərdə tuturuq. Bədii tərcümə zamanı orijinal dildə qarşıya çıxan ekstralingvistik çətinliyini tərcüməçi hər zaman nəzərə almalıdır. Bu məqamda tərcüməçi əsas mənbə olaraq orijinal dil daşıyıcıları və geniş tərtibli izahlı lüğətdən yararlanmalıdır [3, s. 9-10]. Bədii tərcümə Beynəlxalq Tərcüməçilər Federasiyası tərəfindən dilin tarixi problemlərini nəzərə almadan, həqiqi tərcümə kimi qruplaşdırılan üç tərcümə növündən biridir (digər ikisi – 1. şifahi tərcümə 2. Texniki və elmi tərcümə) [23, s. 20].

Tərcümənin problemlərini öyrənən sahə isə tərcümə nəzəriyyəsi adlanır. Tərcümə nəzəriyyəsinin mürəkkəb məqamları sırasında olan tərcümə vahidi dedikdə məxəz dildən götürülmüş vahidlərin hədəf dildə qarşılığının tapılması nəzərdə tutulur. Lakin tərcümə vahidinin daha kiçik komponentləri məxəz dildə

mövcud ola bilər, amma tərcümə zamanı onun qarşılığını tapmaq mümkün olmaya bilər. Bədii tərcümənin çətinlikləri məxəz və hədəf dillərdəki linqvistik forma və mənələrdən, ekstralingvistik situasiyadan, ekvivalentlik anlayışından, sözlərin semantik üslubundan, məxəz və hədəf mətnlər arasında uyğunluq və adekvatlıqdan, ekstratekstual və intratekstual amillərdən irəli gələ bilər. Bəs bədii tərcümə nədir? Bu sualın cavabını “İzahlı tərcüməşünaslıq lüğəti” vasitəsilə qeyd edək - burada tərcümə obrazlı-emosional məqamların verilməsində maksimal dərəcədə adekvat olmalıdır. Məhz belə tərcümədə müəllifin əhval-ruhiyyəsi və hisslərinin, onun spesifik üslubunun verilməsi xüsusən zəruridir [2, s. 11].

Bədii tərcümə zamanı nəyi əsas götürməliyik? Bu sual haqqında bir çox və bir-birindən tamamilə fərqli fikirlər tapa bilərik. Ümumiyyətlə, tərcümə zamanı nədən başlamalıyıq fikri haqqında hər dövrdə eləcə də müasir dövrümüzdə fikir ayrılıqları mövcuddur. Bu haqda Qılıncıxan Bayramov fikrinə görə “tərcümə prosesində ifadə tərzini dəyişir, məxəz dilin vahidləri hədəf dilin oxşar vahidləri ilə əvəz olunur, ancaq məxəz mətnin məzmunu, mətnin daşdığı informasiya nisbətən, dəyişməz qalır. Beləliklə, bu qənaətə gəlirik ki, nəzəriyyəçi, yaxud təcrübəsindən asılı olmayaraq tərcüməçinin əsas vəzifəsi məxəz dildə tərcümə olunacaq minimal vahidləri tapmaqdır. Bu vahidlər tərcümə nəzəriyyəsində adətən tərcümə vahidi hesab edilir” [3, s.17]. Bəli, tərcümə vahidi tərcümə prosesinin başlanması üçün ilkin addımdır. Bəs tərcümə vahidi dedikdə nə nəzərdə tutulur? Bu konsepsiya haqqında da bir çox fikirlər mövcuddur. Q.Bayramov deyir ki, hələ də yeganə tərcümə vahidi qəbul edilməmişdir. Müxtəlif qrup nəzəriyyəçilər bu fikirə fərqli çərçivələrdən yanaşaraq yeni konsepsiyalar nəzərə çatdırmışlar. Kitabda ayrıca qeyd olunmuşdur ki, Basil Hatim, İon Mason tərcümə vahidi kimi mənanı qəbul edirlər. Bir qrup nəzəriyyəçilər də bu fikirə arxa çıxaraq mənanın tərcümə vahidi olduğunu qeyd edirlər. Lakin, digər bir qrup da mövcuddur ki, onlar isə mənanın deyil sözün tərcümə vahidi olduğunu düşünürlər. Hər qrupun nümayəndəsi də öz fikirlərini əsaslandırmağa çalışırlar, tərcümə nəzəriyyəsində bütün bu fikirlərə yer verilmişdir [3, s. 18].

Bizim fikrimizcə isə tərcümə vahidi olaraq sözün deyil mənanın götürülməsi daha məqsədə uyğundur. Çünki, sözlər bəzən bir neçə mənə ifadə edə bilirlər və təbii

haldır ki, bu zaman ən yaxşı tərcüməçi belə yanlışlığa yol verə bilər. Belə yanlışlıqların yaranması nəticəsində isə uğursuz tərcümə nümunələri ərsəyə gəlmiş olur. Bu problemi yaradan bir çox səbəblər, elementlər ola bilər. Məsələn, sözlərin çoxmənalılıq xüsusiyyəti tərcümə prosesi zamanı qarşımıza çıxan problemlər arasındadır. Məhz sözü tərcümə vahidi kimi götürüldə isə kontekstə uyğun olmayan tərcümələr meydana gəlmiş olur. Yəni, sözdən fərqli olaraq mənanın tərcümə vahidi kimi götürülməsi qənaətdəyik.

Çoxmənalılıqla rastlaşdığı halda tərcüməçi sözün işləndiyi dil mühitinə, yəni kontekstə önəm verməlidir. Bu zaman tərcüməçinin əsas rolu və çətinliyi əsas element olan sözün hansı mənada işləndiyini müəyyən etməkdir. Tərcüməçi ən geniş kontekstdə belə sözün düzgün mənasını müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir. Bu zaman isə onun üçün əsas çətinlik yaradan amillər arasında çoxmənalılıq yer alır. Bu çoxmənalılıq da yalnız kontekst vasitəsilə aradan qaldırıla bilər [3, s. 49].

Ümumiləşdirərək deyə bilərik ki, bədii tərcümə zamanı çoxmənalılığın aradan qaldırılması zamanı tərcüməçi dar və geniş kontekstdən, ekstralinqvistika sahəsindən yararlanmalıdır. Məxəz dildən tərcümə edilən sözün hədəf dildə bir neçə sinonimə malik ola bilməsi halında isə tərcüməçi sinonim sözlər arasındakı fərqə və mətnin üslubuna fikir verməlidir.

Bədii tərcümənin digər çətinliklərindən biri orijinal və hədəf dillərin formal və semantik dil sistemlərində mövcud olan fərqliliklərdir. Bu cür tərcümə prosesində tərcüməçi tərcümə nəzəriyyəsinin transformasiya növlərini – transpozisiya, əvəzetmə, artırma, kəsib-atma, tətbiq etməlidir.

Nəzmlə yazılmış bədii əsərin tərcüməsi zamanı tərcüməçinin diqqət önündə saxlamalı olduğu məqam mətnin axıcılığı və ritmikliyini artıran alliterasiya fonetik vasitəsidir. Şeir tərcüməsində tərcüməçinin qafiyə, vəzn və şerin növləri haqqında məlumatlı olması qaçınılmazdır. Bu zaman tərcüməçi metafora, metonimiya, ironiya, epitet və s. kimi üslubi priyomlardan istifadə etməlidir. Bu halda tərcüməçi mətni təhlil edərək, sözlərin məcazlaşmasını və həqiqi mənasını müəyyən edərək müvafiq tərcümə üsulu seçməlidir.

Tərcüməçinin qarşısına çıxan digər çətinliyi janrla əlaqədar ola bilər. Bəzən tərcümədə nəzmin nəsr ilə tərcüməsi üsulundan da istifadə edilir. Bu zaman tərcüməçi poeziya bəndlərinin nəsr abzasına çevrilməsinə, nəsrə məxsus durğu işarələrinin istifadəsinə müraciət edir və səs effekti üçün alliterasiya üsulundan istifadə etmir. Nəzmdən nəzmə tərcümə zamanı tərcüməçinin diqqət etməli olduğu məqam şeirin məzmunu formaya qurban vermədən, formanı məxəz dildə olduğu kimi saxlamaqdır. Çox nadir hallarda tərcümədə forma ilə məzmun hər iki öz əksini tapır, çünki əksər hallarda məzmun itirilməməsi məqsədilə hədəf dildəki forma arxa planda qalır. Buna baxmayaraq, məxəz dildə olan nəzmin hədəf dilə nəslrlə tərcümə olunmasında tərcüməçi konseptual olaraq məzmunu tam tərcümə etsə də, həmin nəsrə məxsus emosionallıq və axıcılığı verməkdə çətinliklə üzləşir.

Bədii tərcümə zamanı tez-tez tərcümənin semantik üsuluna müraciət olunur. Bu zaman tərcüməçi müəllif dilini nəzərə almalı və mətdə səlhiyəyə önəm verməlidir. Semantik tərcümənin fərdiliyini diqqətdə saxlamaqla, tərcüməçi müəllifin düşünmə prosesini izləməli və mətnin mənasını bütün incəlikləri ilə tərcümə etməlidir. Çünki kommunikativ üsulundan fərqli olaraq, tərcüməçi semantik üsul vasitəsilə müəllifə sadıq qalmalı və onun maraqlarına xidmət etməlidir.

Tərcüməçinin çətinlik çəkdiyi məqamlardan biri sözlərin kultral ekvivalentini tapmağı hesab etmək olar. Məsələn, “*Duomo di Milano – Milan kilsəsi*” kimi hərfi deyil, “*Milanın əsas kilsəsi*” kimi tərcümə edilməlidir. Və yaxud “*Comando dei Carabinieri*” – “*Karabinyer Qüvvələri*” kimi transliterasiya üsuluna baş vurmaqla tərcümə etmək olar. İtaliya hərbi sahədə dövlət strukturu ilə Azərbaycanın hərbi sahədə dövlər strukturunun fərqli olduğunu nəzərə alaraq, tərcüməçi qeyd, əlavə və ya izahatdan istifadə edərək oxucunun bu cür kultural incəliyi anlaması üçün Karabinyer Qüvvələrinin izahı ilə bağlı mətdən kənarında əlavələr etməlidir.

Tərcümə nəzəriyyəçiləri tərcümənin qanunları və prinsiplərindən bəhs edərkən məxəz dildəki tərcümənin üslubu və tərzini barədə fikir ayrılıqlarına malik olduqlarını görmək mümkündür. Məsələn, E.Naydə tərcümə nəzəriyyəsi haqqında danışarkən qeyd edir ki, bir qrupun fikrinə görə tərcümə mətni orijinal mətn kimi anlaşılmalı olmalıdır, digər qrupa görə isə tərcümə mətni orijinala nisbətən daha keyfiyyətli

olmalıdır [28] . Biz isə iki qrupun da fikirlərinə müsbət şəkildə yanaşaraq, ancaq yenə də həm orijinal əsərin, həm də tərcümə nəticəsində yaranan əsərin oxunaqlı və anlaşılıqlı olmasının tərəfindəyik.

Q.H.Bayramovun fikrincə bədii tərcümə məxəz dildəki zəngin bədii nümunədirsə, mütərcim həmin bədii nümunəni hədəf dilin bütün potensialından və zəngiliyindən peşəkarlıqla istifadə etməli, dilin zənginiyi ilə bağlı çətinliklərin öhdəsindən gəlməli, məxəz dildə ekvivalent mətn yaratmalıdır. Bəzi tərcümə nəzəriyyəçilərinin fikrincə tərcümənin keyfiyyətinin ən inandırıcı meyarı onun çətinliklə tərcümə olunmasıdır.

Yüksək keyfiyyətli əsərləri tərcümə edən zaman onun məxəz dildə orijinallığının əks etdirilməsi üçün tərcüməçi oxunaqlı və təbii tərcümə üsulu seçməlidir. Bu cür tərcümə üsulu ilə oxşar təəssürat prinsipinə istinad edilməlidir, yəni əsər nə hərfi, nə də sərbəst şəkildə tərcümə edilməməlidir. Bədii tərcümənin tələbləri məxəz dildən hədəf dilə mənalılığı, orijinal əsərin emosionallığı və ifadə tərzini, orijinaldakı təbii və oxunaqlı ifadə forması və oxşar və ya eyni təsir yaratmaqdır.

Nəzm əsərlərinin tərcüməsində qeyd etdiyimiz forma və məzmun da kənarda qalmamalıdır. Onlar biri digərini mütəmadi olaraq sıxışdırmamaqla, vəhdətli şəkildə diqqətə alınmalıdır. Əks halda, məzmunu əsas yer verməklə müəllifin üslubi taktikasının, formaya üstünlük verməklə isə əsərin məzmununun təhrifinə səbəb ola bilər. Burdan aydın olur ki, bədii tərcümə nəzəriyyəsində deterministik qaydalar deyil, nisbilik prinsipləri mühim yerə malikdir.

Nəticə olaraq, əvvəlcə tərcümə vahidi haqqında deyə bilərik ki, bu anlayış haqqında fikirlər hələ də araşdırma obyektidir. Biz isə bu haqda fikirlərimizi və yanaşmamıza yarım fəsilin içində qeyd etmişik. Tərcümə vahidinin tərcümə üçün eləcə də, bədii tərcümə üçün olan əhəmiyyəti məlumdur. Göstərilən nümunələrdən isə bədii tərcümədə tərcümə vahidindən əlavə olaraq bir sıra digər çətinliklərin də olduğunu qeyd etmək mümkündür. Bunun başlıca səbəbləri arasında sözsüz ki, dillər arasında mövcud olan fərqliliklərdir, bu zaman isə əsas iş tərcüməçinin üzərinə düşür.

Tərcüməçi bədii tərcümə zamanı nəzm əsərlərində məna və formanın ahənginə, nəsr əsərlərində isə əsərin həcminə və axıcılığına diqqətli şəkildə yanaşmalıdır.

2.2 İtalyan dilində sinonimlərin tərcümə problemləri

İtalyan alimi Umberto Econun fikrincə məna baxımdan ekvivalentlik təşkil edən sözlərə sinonim terminlər kimi baxmaq olar. Lakin sinonimiya mövzusunun tərcüməçinin qarşısına ciddi problemlər yaratdığına şahidi oluruq [21, s.45].

Tərcümə zamanı sinonimlərin seçilməsi mətnin üslub nöqtəyi-nəzərindən yola çıxaraq həyata keçirilməlidir. Azərbaycan dilində “*ata*” kimi tərcümə olunan “*padre, father, pere*” sözləri sinonim hesab olunur. İtalyan dilində “*Papa Francesco*”, fransız dilində “*pere Francesco*” kimi, Azərbaycan dilində isə Papa Françesko kimi tərcümə olunur. Azərbaycan dilində isə papa sözü kalka olaraq qalır və artıq beynəlxalq şəkildə hamıya məlum olduğu üçün Roma Katolik kilsəsinin başçısı kimi izah verməklə haşiyə çıxmağa ehtiyac qalmır. Sözlər üslubi baxımdan təsnif edilərkən onların məxəz dildəki mətndə işlənmə yerinə xüsusi diqqət ayrılmalıdır. Sinonimləri məxəz dildən hədəf dilə tərcümə edərkən məxəz dildə işlənmiş sözə ekvivalent axtarılmasında lüğətlər əsas rol oynayır.

İtalyan dilinin sinonimləri haqqında araşdırma apararkən belə bir hissə diqqətimizi çəkdi. İtalyan dilində olan sinonimlərin rolunu bu sözlərlə qeyd edə bilərik. Azərbaycan dilində də mövcud olan nisbi sinonim və mütləq sinonim anlayışlarına bənzəyən nümunələrə nəzər yetirək:

- Sözü olan “*fravə tra*” sözləri ikisi də eyni mənanı ifadə edərək “*arasında*” kimi tərcümə olunur. Demək olar ki, istənilən kontekstdə, istənilən situasiyada bir-birini əvəz edə bilər.
- Digər bir nümunə isə “*abitare in campagna* və *vivere in campagna*” birləşmələrinin müqayisəsi ilə əlaqəlidir. Hər ikisi də eyni mənanı ifadə edərək “*kənddə yaşamaq, məskunlaşmaq*” kimi tərcümə oluna bilər. Lakin, aralarındakı fərq bundan ibarətdir ki, “*yaşamaq*” sözü olan “*vivere*” ilə “*tranquillamente*” yəni, “*sakit, rahat yaşamaq*” zərfliyini istifadə etmək

mümkündür. Eyni zamanda yaşamaq mənasında olan “*abitare*” sözü ilə yanaşı olaraq “*tranquillamente*” sözünü istifadə etmək mümkün deyil. Bu italyanların məna ilə bağlı olan anlayışlarına uyğun gəlmir [29].

İtalyan-Azərbaycan dillərində sinonimlər lüğətinin olmamasına baxmayaraq, müəyyən bir sözün hər iki dildə mövcud sinonimlərinin axtarılıb tapılmasında italyan və Azərbaycan izahlı lüğətlərindən əlavə, rus, ingilis və türk dillərinə olan lüğətlər tərcüməçinin daha dəqiq sinonim seçməsinə yardımçı olur. Sinonim sözlərin hansı tərcümə edilməsində və hədəf dildə ekvivalentinin tapılmasında tərcüməçi kontekstual nəzəriyyəyə istinad etməlidir. Fikrimizi İtalyan yazıçısı və maarifçisi İtalo Calvinonun “*Lezioni americane*” əsəri üzərindən bir neçə sinonimlərin izahı ilə ümumiləşdirək:

“È legittimo estrapolare dal discorso delle scienze un'immagine del mondo che corrisponda ai miei desideri? Se l'operazione che sto tentando mi attrae, è perché sento che essa potrebbe riannodarsi a un filo molto antico nella storia della poesia” [19, s. 10].

Əsərdə götürülmüş bu hissəni dilimizə belə tərcümə edə bilərik;

“Elmi mövzudan mənim arzularıma cavab verən dünyanın təsəvvürü yaratmaq nə qədər doğrudur? Görmək istədiyim iş məni cəlb edirsə, deməli o, poeziya tarixininin çox qədim sahəsi ilə əlaqəli ola bilər”.

İtalyan dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə edilən bu hissə heç də göründüyü kimi sadə deyil. Əsərdən götürülmüş kursivdə göstərilmiş sözlərin Azərbaycan dilinə tərcüməsində ən doğru sinonimlərini seçməyə çalışaq:

Legittimo - sözündən başlayaq. Həmin sözün Azərbaycan dilində ekvivalenti “*qanuni, hüquqi olaraq*” vermək olar, lakin kontekstual aspekti nəzərə alaraq biz onun “*doğrudur*” kimi tərcümə edilməsini təklif edirik. Doğru sözünün Azərbaycan dilində digər sinonimləri isə “*düz, həqiqətdir və ya real*” sözləridir. Lakin mətnin

məzmununa uyğun olması üçün ən yaxşı seçimin “*doğru*” olaraq verilməsi qənaətimdəyik.

Discorso - sözünün Azərbaycan dilində qarşılığı “*nitq, çıxış, mövzu, söhbət*” sözləridir. Sözün omonimlik təsnifatını kənara qoyaraq, “*mövzu*” və “*söhbət*” sözləri arasında seçim etdik və yuxarıdakı mətndə mövzu sözünü işlətməyə qərar verdik. Bu sinonimin seçilməsi ilə biz mətnin üslubi formasına deyil, onun məzmununu əsas məqsəd kimi görürük.

Immagine - sözünün Azərbaycan dilində ekvivalentini “*təsəvvür, güman və xəyal*” sözlərindən biri ilə verə bilərik.

Corrisponda ai miei desideri - sərbəst söz birləşməsinin də “*mənim xəyalıma cavab verən*” kimi tərcümə edilməsinin doğru olduğunu düşünürük. “*Corrisponda*” Azərbaycan dilinə “*cavab versin, üst-üstə düşsün, uyğun olsun*” mənalarını ifadə edən sözlərdən biri ilə verilə bilər.

Desiderio - sözünün Azərbaycan dilində bir sıra sinonimləri var, bunlardan məzmunu ən uyğun olanı fikrimizcə “*arzu*” sözüdür.

Operazione - Mətnin məzmununu nəzərə alaraq, əsərdə istifadə olunan bu sözün Azərbaycan dilində həqiqi sinonimi, yəni “*əməliyyat*” sözü ilə verə bilmədiyimizə görə onun kontekstual sinonimi “*iş*” kimi tərcümə edə bilərik.

Perchè- Həmin tərcümə üsulunu eyni ilə “*perchè*” sözünə də aid edirik. Belə ki “*perchè*” sözünün Azərbaycan dilində sinonimi “*niyə, nə üçün, nə məqsədlə, çünki, ona görə ki*” sözləridir. Lakin, Azərbaycan dilində onun həqiqi sinonimləri müəllifin fikrini ifadə etmək üçün yetərsiz və Azərbaycan dilində mövcud olan cümlə quruluşu qaydalarına ziddir. Bu sözün kontekstual sinonimini istifadə etməkdə məqsədimiz həm də Azərbaycan dilində olan tərcümənin axıcılığını və qəribə şəkildə səslənməsinin qarşısını almaqla mətnin tərcümə təəssüratı yaratmasına imkan vermirik.

Antico - sözünün Azərbaycan dilində tərcüməsi “*qədim, qədimi*” sözüdür. Müəllifin dilinə və mətnin məzmununa görə eyni məna verdiyi qənaətimdə olduğumuz üçün həmin sinonimi istifadə etməyi düzgün bilirik.

Göründüyü kimi sinonimlərin tərcüməsi zamanı tərcüməçinin bir sıra ciddi çətinliklərlə qarşılaşması mümkündür. Bu məqamda hər iki dilin sinonim mənbəyinə bələd olmaqla yanaşı tərcümə üsullarını da bilmək önəmlidir. Xüsusən sinonim sözlərin cümlədə işlənmə yerini təyin etmək və onun dəqiq mənasını araşdırmaq mütləqdir. Yalnız bu halda sinonimlər məxəz dildən hədəf dilə düzgün formada tərcümə edilə bilər. Buna görə də tərcüməçi hər iki dili və hər iki mədəniyyəti yaxşı bilməli, sinonimlərin düzgün tərcüməsinə diqqət ayırmalıdır. İki dil arasında müqayisə apararkən sinonim sözlər hərfi şəkildə tərcümə edilməməlidir.

Sinonimlər leksik-semantik kateqoriya olduğuna görə danışıq dilini zənginləşdirməklə dildə emosiya yaradır, nitq mədəniyyətində həlledici rol oynayır və yersiz təkrarın qarşısını almağa imkan yaradır. Sinonimlər şifahi və yazılı nitqdə yaradıcı xarakter daşıyıcıları hesab olunur. Dilçi İ. Calvinonun fikrincə bir dildə nə qədər çox sinonim varsa, tərcümə zamanı həmin dil tərcüməçiyə zəngin imkanlar yaradaraq məxəz dildəki tərcümənin əlvan və axıcı olmasına kömək edir [20, səh 60].

Bir sıra nümunələrə də nəzər yetirək:

“Ordinai un caffè, lo buttai giù in un secondo ed uscii dal bar.”

Qəhvə sifariş verdim, onu cəld içdim və bardan çıxdım.

“He spent half an hour with the cup in his hands, sipping his coffee and thinking of Mary.”

O, yarım saat əlində qəhvə fincanı ilə, qəhvəsindən az-az qurtum içərək Merini düşünürdü.

Yuxarıdakı cümlələrdə əslində bir-biri ilə sinonim hesab olunan qəhvə sözlərinin təhlilindən görünür ki, onlar mədəniyyət fərqliliyindən irəli gələn içilmə tərzini və zamanlamasına görə öz aralarında ekvivalentlik təşkil etmir. [21, s. 168].

Birinci cümlədə hadisə İtaliyada qəhvə içilən məkanda – barda, baş verir. İtaliyada bildiyimiz kimi qəhvə kiçik fincanda az miqdarda verilir, buna görə onu tez bir zamanda içmək olur. Hadisənin İtaliyada baş verməsini eləcə də, Azərbaycan dilinə kalka üsulu ilə tərcümə olunan “bar” sözündən anlayırıq. İkinci cümlədə isə məkən

Böyük Britaniya və ya ABŞ-dır. Amerikano qəhvəsinin həm miqdarına, həm temperaturuna görə qısa zamanda içilə bilmədiyini təxmin etmək çətin deyil. Tərcüməçi bu cümlələri məxəz dilə ötürən zaman qəhvə sözünü sinonim kimi qəbul etməməli və oxucuya maraqlı olsun deyə kiçik haşiyə ilə qəhvə içmək ənənəsi barədə kitabın sonunda qeyd əlavə edə bilər.

Növbəti nümunə ilə İtaliyada “*pişik*” sözünün iki anlamını izah edək.

1) İtaliya mədəniyyətini tanıyan insanlar yaxşı bilirlər ki, evdə saxlanılan pişiyə səmimi mühitdə şəfqətlə müraciət edərək “*micio*” deyirlər. Bu sahibinin ev heyvanına olan sevgisi və nəvazişini göstərir;

2) “*Gatto*” sözündən isə daha neytral situasiyalarda, pişiklə insan arasında sahiblik nəvazişi olmadığı hallarda istifadə edirlər. İtalyan dilində hər ikisinin semantik mənası pişiklə əlaqədardır.

Deməli, sinonim sözlərin bir-birini tam əvəz etməsi kontekstual aspektdən mümkün deyildir, çünki sözlər yalnız ifadə etdiyi mənasına görə deyil, daşıyıcısı olduğu coğrafi, dini, mədəniyyət və s. kimi geniş mövzuları da özündə əks etdirir. Səsləndirilən müxtəlif nəzəriyyələrdən aydın olur ki, sözün əsl mənasında üst-üstə düşən uyğun ekvivalent yoxdur yəni ona uyğun qarşılığı yoxdur. *Gatto* və *caffè* sözləri dinamik ekvivalent sözlərə aid edilir.

Tərcüməçi bəzən italyan dilində sinonim olmayan, lakin müəyyən bir kontekstdə eyni məna daşıyan sözlərlə qarşı-qarşıya qala bilər. Bu cür sözlərdən “*forte*” sifətinin müxtəlif kontekstual sinonimlərini müqayisə edək.

- ***La mia moto va forte – veloce.***

Mənim motosikletim sürətli gedir.

- ***Sebastiano è troppo forte – simpatico.***

Sebastian çox suyuşirin oğlandır.

- ***Il legno è un materiale forte – robusto.***

Taxta qalın materialdır.

Forte sifətinin əsl sinonimi *potente*-dir. Hər ikisi *güclü*, *imtiyazlı* mənasını verir. Buna baxmayaraq, yuxarıdakı müvəqqəti sinonim sözlər praktik nəzəriyyədə eyni məna ifadə edir. Bu zaman tərcüməçinin çətinliyi cümlənin məzmununu başa

düşməli və məxəz dilə hansı sözlə tərcümə olunacağına qərar verməlidir. Bu zaman tərcüməçi məzmunla üstünlük verərək, müəllifin üslubunu qurban verməyə məcbur qalır.

İtalyan dilində sinonimlərin çoxsaylı təsnifatları sırasında “*geosinonimiya*” (geo-coğrafi) anlayışı da mövcuddur. Azərbaycan dilçiliyi üçün yad olan bu termin sinonimlərin tərcüməsində tərcüməçiyə heç də az çətinlik törətmir, çünki məxəz dili Azərbaycan dili olan tərcüməçi sinonimiya anlayışından əlavə, İtaliya ərazisində dialekt pərakəndəliyindən irəli gələn coğrafi fərq mövzusu barədə dərin biliklərə sahib olmalıdır. [15, s.31-36]

Zanichelli-nin “*Sinonimi e contrari*” kitabından götürdüyümüz bu tipli sözlər sırasına aid edə biləcəyimiz sinonimlərə nəzər yetirək:

- Şimali İtaliyada - **anguria**;
- Mərkəzi və Cənubi İtaliyada isə - **cocomero** adlanan qarpız;
- Piemonte vilayətində - **appendino**;
- Lombardiyada - **ometto**;
- Toskanada - **gruccia**;
- İtaliyanın digər hissələrində isə- **stampelle** adlanan paltar asılıqanı;
- Sardenya vilayətində - **fare vela**;
- Toskanada - **fare forca**;
- Lombardiyada –**bigiare**;
- Emilya Romanyada - **fare fughino**;
- Pyemontede - **fareschissa**;
- Venetoda - **faremanca**;
- Campania və Kalabriyada - **farefilone**;
- Lazioda - **fare sega**;
- Umbriyada isə - **fare salina**;

deyə adlanan geosinonimlərinəkvivalenti “*dərsdən qaçmaqdır*”. Bu cür sinonimlər məxəz dili Azərbaycan dili olan mətnlərdə kiçik haşiyə şəklində qeyd kimi verilə bilər. Halbuki bu cür geosinonimlər bir-başla məzmunla əlaqəli olub, hadisələrin İtaliyanın hansı vilayət və mühitində baş verməsini oxucuya çatdırır. Zənn edirik ki, yuxarıda

sadaladığımız səbəblərdən baş verən məlumat itkisinin qarşısını almaq oxucu üçün əhəmiyyət daşıyır.

Bundan öncə qeyd etdiyimiz kimi, italyan dilində eyni mətn daxilində tez-tez sinonimlərin təkrarına rast gəlirik. Ən çəx bədii ədəbiyyat nümunələrində və çıxışlarda izlənilən bu hal əsərə və nitqə zənginlik qatmaqdan əlavə, həm də deyilən fikri bir daha vurğulamaq niyyəti ilə istifadə olunur.

İtalyan dilinin sinonimlərlə zəngin dil olduğunu nəzərə alaraq, hədəf dilin də onun qədər geniş söz bazasına malik olması çox önəmli faktordur. Əks halda tərcüməçinin qarşısında nəinki məxəz dildən tərcümə çətinliyi, eləcə də hədəf dildə təkrar sözlərin istifadəsinin qarşısını almaq məsələsi durur. Tərcüməçi bu cür çətinliyin öhdəsindən gəlmək və mətnin axıcılığını təmin etmək üçün eyniköklü dublet sinonimlərə və ya sözün başqa leksik formasına müraciət etməlidir.

İtalyan dilində dublet sinonimlər italyan dilçiləri tərəfindən bir sıra mübahisəli müzakirələrə səbəb olmuşdur. Onların bəziləri dilin zənginliyini nəzərə alaraq arxaik və alınma sözlərdən ibarət dubletlikləri qəbul etmir, onları dildə ağırlıq olduğunu iddia edirlər. Bu və digər halda dublet sinonimlər dildə mövcuddur və tərcümə zamanı bir sıra çətinliklər yaradır.

İtalyan dilində tələffüzünə görə yaranmış sinonimlərə misallar göstərək:

domandare-dimandare (sual vermək),

sözün leksik üslubi formasına görə:

incivilire-civilizzare (mədəniləşdirmək),

raccendere-riaccendere (yandırmaq) kimi dubletlər mənaca bir-birindən fərqli olmasa da, çox zaman bu cür sinonim cərgələrindən dominant sözlərindən istifadə olunur. Yuxarıda sadalanan dominant dubletlərə “*domandare, civilizzare və riaccendere*” aid edilir. İtalyan dilində dominant sinonimlərin cümlə daxilində tərcüməsinə nəzər saldıqda, onların kontekstual nöqtəyi-nəzərdən tərcüməsinin gərəкли olduğunun şahidi oluruq.

“*In certi momenti mi sembrava che il mondo stesse diventando tutto di pietra*”

[20, s. 8].

Bu cümlədə “*momento*” (cəmdə *momenti*) sözünün sinonim cərgəsinə “*istante, attimo, secondo, lampo, batter d’occhio, tempo, periodo*” və s. kimi sözlər daxildir. Bu cür sinonimlər mətnin məzmunundan və üslubundan asılı olaraq dominantlıq daşıyıcısı ola bilər. Azərbaycan dilində “*zaman*” kimi tərcümə edilən həmin söz cümlədə bu şəkildə işlədiləcəkdir. “Bəzi zamanlar mənə elə gəlirdi ki, dünya tamamilə daşa çevrilir”.

İtalyan dilində sintaktik dominantların cümlədə yerindən asılı olaraq müxtəlif formalarda olmasına baxmayaraq, hədəf dilə tərcüməsində heç bir şey dəyişmir. Hədəf dili Azərbaycan dili olan tərcümə zamanı tərcüməçi müəllifin üslubunu qoruyub saxlamaq istəsə də, Azərbaycan dilçiliyində sintaktik üslubların imkanlarına görə bu, mümkün olmayacaqdır:

Un *bel* giorno, un giorno *bello*, una *gran* esperienza, un’*esperienza grande*.
Bu nümunələrdə kursivdə göstərilən “*bel və bello, gran və grande*” sintaktik dominantlar hesab olunur. Azərbaycan dilinə tərcümədə “*bello – gözəl, grande – böyük*” kimi istifadə olunur – gözəl gün, böyük təcrübə.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi italyan dili sinonimlərlə zəngin bir dildir. Sinonimlik anlayışı əsas nitq hissələrindən əlavə, cümlədə bağlayıcı rolunu oynayan bəzi köməkçi sözlərdə də rast gəlmək olar. Bu qrupa “*purché, a patto che, alla condizione che*” bağlayıcılarını aid etmək olar. Azərbaycan dilində bu bağlayıcıların ekvivalenti yoxdur, yalnız tərcümədə feillərin şərt şəklində olmasını tələb edir. Bu sinonimlər mətndə asanlıqla mənə ixtisarına məruz qalmadan bir-birini əvəz edə bilər.

“*Non pensava di ricucire il buco: le pietre sarebbero potute sfuggire comunque, purché lo avessero desiderato.*” (P.Coelho, Alchimista)

“Dəliyi bağlamağı düşünmürdü: daşlar istəsəydilər, onsuz da yenidən dağılacaqdılar”.

İtalyan dilində mövcud metaforik sinonimlərin Azərbaycan dilində ekvivalentinin tapılmasında bir sıra çətinliklər yaranır, lakin metaforik sinonimlərin Azərbaycan dilçiliyində də rast gəlinməsi tərcüməçi üçün müsbət hal hesab olunur:

“Mi sento una roccia – mi sento forte”

Özümü qaya kimi möhkəm hiss edirəm

“Quell’uomo è un leone – quell’uomo è coraggioso”

O kişi şir kimi cəsarətlidir

“I capelli di Anna sono d’oro – i capelli di Anna sono lucenti, sono biondi”

Annanın saçları qızıl kimi parlıdayır və ya qızıl kimi sarıdır.

Yuxarıdakı nümunələrdə göstərilən metaforik sinonimlərin tərcüməsinə nəzər yetirsək, məxəz dilin mədəniyyətini oxucuya dəqiq çatdırılması və məzmunun ixtisara uğramaması məqsədi ilə bədii ifadə vasitəsi olan təşbehdən istifadə etmişik. Bəzi nəzəriyyəçilər arasında mübahisəyə səbəb olsa da, bizim fikrimizcə məxəz dildəki metaforik sinonim hədəf dildə formaya deyil, məzmunla üstünlük verilməklə tərcümə edilməlidir. Nəticədə tərcüməçi müəllifin müraciət etdiyi bədii ifadə vasitəsini saxlamaqla həfəd dildə axıcılığı təmin etmək üçün bir bədii ifadə vasitəsini digəri ilə əvəz etmiş olur. Sözü məcəzi mənası olduğu kimi saxlanır və hansısa anlamda üslub dəyişikliyi etməmiş olur.

İtalyan dilində metanamik sinonimlərə də çox sayda rast gəlmək olur. Dilçilikdə bu kimi sinonimlərin tərcüməsi zamanı funksional ekvivalent tapmaq üsulundan istifadə edilir. Bu üsulun məqsədi söz və ya sözün mənasını deyil, müvafiq referentin hədəf dildə yerinə yetirdiyi funksiyanı oxucuya çatdırmaqdır. Tərcüməçi bu cür sinonimləri məxəz dildən düzgün və tam tərcümə etmək üçün həmin ölkənin insanların gündəlik həyat tərzini, ölkənin siyasi, idman, mədəniyyət və incəsənət sahələri barədə məlumatlı olmalı və tarixi memarlıq abidələrini yaxşı tanımalıdır. Bu fikri aşağıdakı nümunələrlə cəmləşdirmək istərdik:

“Le complesse operazioni elettorali si sono concluse con successo” ha commentato il Direttore Generale per gli italiani all'estero della Farnesina Luigi Vignali, che era ieri ad accogliere nel pomeriggio un volo speciale dal Venezuela a Fiumicino”.

Bu cümlədə iki metonimik sinonimi kursivdə göstərmişik:

1. *İtaliya Xarici İşlər və Beynəlxalq Nazirliyinin yerləşdiyi qədim memarlıq nümunəsi Farnesina binası;*
2. *Romanın Fiumicino adlı bölgəsində yerləşdiyiniə görə və Romanın ikinci böyük hava limanından fərqləndirmək üçün Fiumicino adı verilən Leonardo Da Vinci adına hava limanıdır.*

Tərcüməçinin hər iki metonimik sinonimləri tanıması üçün mütləq şəkildə həmin ölkənin gündəlik sosial, ictimai, siyasi və mədəni həyatına bələd olması zəruridir, əks halda reseptor müəllifin fikrini düzgün qəbul edə bilməyəcəkdir.

Yuxarıdakı cümlədə sinonimlərin hədəf dilə tərcüməsi zamanı tərcümə texnikasında yüksək peşəkarlığa malik olmaq lazımdır. Belə ki tərcüməçi müəllifin məqalədə qeyd etdiklərindən əlavə məlumat verərək məna ağırlığına imkan yaratmamalı, lakin məlumat itkisinə də yol verməməlidir. Bu halda tərcümə kupleti istifadəsini gərəkli olduğunu düşünmürük. Biz tərcüməni aşağıdakı kimi təklif edirik:

“Dünən Venesueladan gəlmiş xüsusi təyyarəni qarşılamaq üçün Fyumiçino hava limanında olan XİN-in Xaricdə yaşayan italyanlarla iş üzrə idarəsinin rəisi Luigi Vignali “mürəkkəb seçki əməliyyatlarının uğurla tamamlandığını” bildirib.”[13].

Yuxarıdakı tərcümədə metonimik sinonimlərin Azərbaycan dilində təklif etdiyimiz funksional ekvivalentləri kursivdə göstərilmişdir. Fikrimizcə, “Fyumiçino hava limanı” əvəzinə “Fyumiçino” işlədilməsi oxucunun məzmunu dəqiq anlamasında çətinlik yarada bilər. Bu cür metonimiyanı Azərbaycan dilinə tərcümə edərkən məxəz dildən alınma xüsusi ismin hədəf dildə qeyd edərkən, transkripsiya metodundan istifadə edilməsini düzgün hesab edirik.

İtalyan dilində mövcud digər metonimik sinonimlər sırasına aiddir:

- **Palazzo Cighi**– *Nazirlər Şurasının iqamətgahı;*

- *Azzurri* – italya milli idman komandasının üzvləri;
- *Padretèrno* –Allah və s. mənasında gündəlik mətbuat, məişət və dini mətnlərdə işlədilir;

Bu cür sinonimlərin tərcüməsində tərcüməçi ensiklopediyalardan yararlanmaqla onların hədəf dildə ekvivalentini axtara bilər.

Xüsusi adlardan ibarət sinonimlərin tərcüməsi zamanı isə tərcüməçinin tez-tez müraciət edə biləcəyi məhsuldar mənbə hamımızın tanıdığı vikipediya səhifələri ola bilər. “*Cenerentola, Cyndrella, Золушка*” kimi tanıdığımız İtalyan bəstəkarı G.Rossininin opera qəhrəmanı Azərbaycan dilinə “*Sinderella*” kimi istifadə olunur. Bu kimi xüsusi adların təbiiləşdirmə üsulu ilə hədəf dildə ekvivalentinin yaradılmasının qarşısını almaq üçün xüsusi isimlərin internet bazasında araşdırılmasını məqsədəuyğun hesab edirik.

Kultural ekvivalentlik təşkil edən sinonimlərə gəldikdə isə qeyd etmək istərdik ki, fikrimizcə bu cür sinonimlərin daşdıqları milli çalarlar tərcüməçinin qarşısında duran önəmli çətinliklərdən biridir. Bu zaman tərcüməçinin məxəz dilin daşıyıcısı olduğu ölkə haqqında bilikləri sınıdır. Kultral sinonimlərin tərcüməsində funksiya və izah dilçilər tərəfindən ən əhəmiyyətli və məhsuldar iki element hesab olunur. Fikrimizi konkret sözlər üzərindən aydınlaşdıraraq:

- *dottorando* – bakalavr pilləsinin sonuncu ilində oxuyan tələbə;
- *diplomando* – tam orta məktəbin sonuncu sinifində oxuyan şagird;
- *laureato* – bakalavr dərəcəsi almış tələbə;

Tərcümə zamanı hədəf dil Azərbaycan dili olarsa, yuxarıda qeyd etdiyimiz nümunələri yalnız bu cür izah verməklə tərcümə edə bilirik. Tərcüməçi İtalyan dilinin kultural və akademik çalarını özündə əks etdirən bu kimi sözləri hədəf dildə bir sözlə əvəz edə bilməz. Xüsusi çətinlik *laureato* sözündə özünü daha qabarıq biruzə verir. Beləki, İtaliya təhsil sistemində əsasən bakalavr dərəcəsi almaq üçün tədris ili üç il hesab olunur. Azərbaycan və MDB ölkələrində isə bu müddət dörd ildir. Belə olan halda təhsil sənədinin tərcüməsi zamanı, “*laureato*” sözünün ekvivalenti “*bakalavr*

dərəcəsi almış” kimi qeyd oluna bilər. Lakin diqqətli və vicdanlı tərcüməçi mütləq şəkildə həmin sözə haşiyə çıxaraq tədris sistemi fərqliliyini tərcümə kupleti halında qeyd etməlidir.

Bəzən italyan dilində sinonimlər frazeoloji söz vahidi şəklində qarşımıza çıxma bilər. Bu kimi söz birləşmələrinin dilçilikdə sabit söz birləşmələri olduğunu nəzərə alaraq, onların hərfi şəkildə tərcümə edilməsi, çox nadir hallar istisna olmaqla, məqsədəuyğun hesab edilmir. Bu cür sinonimlik daşıyan söz birləşməsinin məxəz dildən tərcüməsi zamanı ilk öncə hədəf dildə onun ekvivalentinin olduğu müəyyən olunmalıdır. Əgər hədəf dildə müvafiq ekvivalent olmazsa, bu zaman eyni mənanı ifadə edən sinonim sözlərlə tərcümə olunur. Müəllifin üslubuna sadıq qalmaq istəyən tərcüməçi kompensasiya üsulundan istifadə edərək, sonrakı cümlədə bu üslubu ödəmək üçün hədəf dildə frazeoloji birləşmədən istifadə edə bilər. Digər bir tərcümə üsulu isə frazeoloji birləşmənin qarşılığı ola biləcək sintaktik konstruksiyaların istifadəsidir, lakin bu cür konstruksiyalar hədəf dildə eyni funksiyanı icra etməlidir. Aşağıda italyan dilində sinonim frazeoloji birləşmələrə aid göstərdiyimiz bir neçə nümunə üzərindən onların Azərbaycan dilinə tərcümə yollarına nəzər yetirək:

1. *Che ti passa per la testa?* / *Che ti passa nella testa?*

Ağından nələr keçir?

2. *Batti sempre sullo stesso tasto* / *Insisti sempre sullo stesso tasto*

Həmişə zəhlətökənlik edirsən

3. *Fare due passi* / *fare quattro passi*

Gəzintiyə çıxmaq.

4. *Togliere il fiato* / *mozzare il fiato*

Nəfəsini kəsmək.

5. *Avere un santo in paradiso* / *avere qualche santo in paradiso*

Cənnətdə adamı olmaq.

6. Mandare qualcuno al diavolo / mandare al diavolo qualcuno

Kimisə cəhənnəmə göndərmək

7. Essere pignolo / fare il pignolo

Çürükçülük etmək

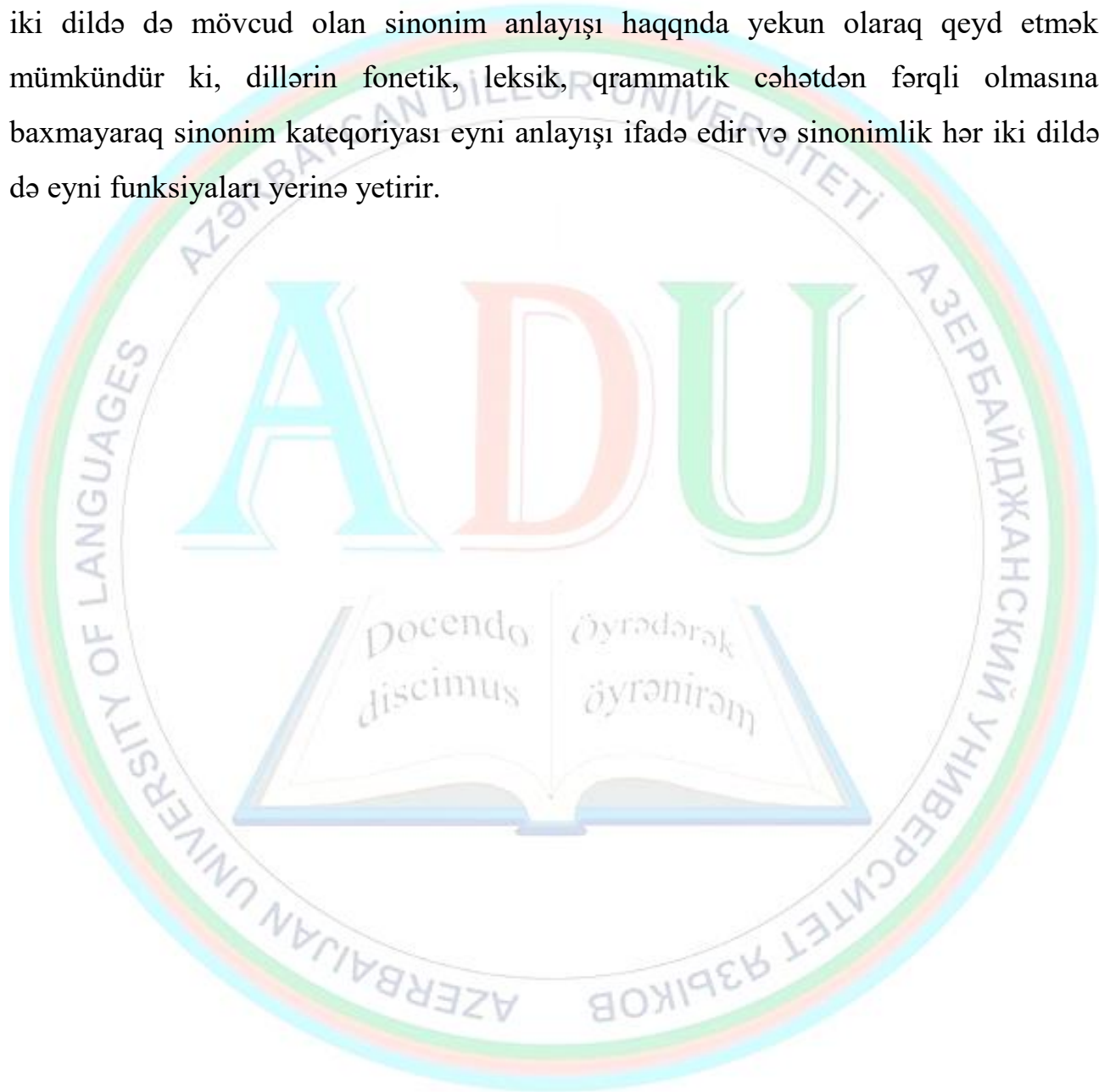
Yuxarıdakı cümlələrdə göstərilən frazeoloji birləşmələrin demək olar ki, hamısının Azərbaycan dilində qarşılığını tapdıq və cümlələri tərcümə etdik.

Fikrimizi yekunlaşdırmaq üçün sinonimlik cərgəsi və bu cərgədə dominant sinonimin Azərbaycan dilinə tərcüməsində qarşımıza çıxan çətinliklərlə bağlı qeyd etmək istərdik ki, tərcümənin yazılı və şifahi olmasından asılı olaraq, tərcüməçi ilk öncə müəllifin üslubuna, mətnin axıcılığına və fikrin ünvanlandığı oxucu və ya dinləyici heyətinə uyğun dominant sözü seçməlidir. Buna baxmayaraq, çox vaxt tərcüməçi tərcümə prosesində hədəf dilin lüğət tərkibinin imkanları ilə məhdudlaşmağa məcbur qalır. İtalyanca “*per conto di, da parte di, in seno a*” kimi sözlü birləşmələri Azərbaycan dilində “*tərəfindən, adından, yerinə*” mənalarını verir.

Yüksək səviyyəli rəsmi-işgüzar yazışmalar zamanı istifadə edilən *in seno a* sözlü birləşmə həmin kontekstdə dominant sinonim hesab olursa da, eyni sözü telefon və ya elektron poçt vasitəsilə aparılan danışıqlarda istifadə etmək lüzumsuzdur. Bu kimi hallarda dominant sinonim kimi qəbul etdiyimiz *per conto di* və ya *da parte di* ifadələrinin istifadəsini düzgün hesab edirik. Bu halı nəzərə alaraq, düşünürük ki, sinonimlər arasında dominantlıq anlayışı nisbilik və kontekstual nöqtəyi-nəzərindən müəyyənləşdirilməlidir.

İtalyan dilindən göstərilən nümunələrdən aydın olur ki, iki dil arasında kifayət qədər fərqli cəhətlər mövcuddur. Biz İtalyan və Azərbaycan dillərində mövcud olan oxşar və fərqli cəhətləri göstərmək məqsədilə müxtəlif mənbələrdən nümunələr gətirməyə çalışmışıq. Bütün bu deyilənlərdən nəticə olaraq deyə bilərik ki, dillər arasında belə fərqlərin yaranmasında din faktoru, mədəniyyət anlayışı, dünyagörüş

konsepti əhəmiyyətli dərəcədə rol oynayır. Eləcə də, xalq danışığı dilinin müxtəlifliyini də gözdə tutmaq mümkün deyil. Fərqli dialektlərin istər İtaliyada, istərsə də Azərbaycanda eyni obyektə, eyni anlayışı fərqli sözlərlə ifadə etmək kimi bir adətləri mövcuddur. Bu anlayışların isə sinonim olaraq qəbul olunmadığını həm istinadlarla, həm də öz fikirlərimizlə yarım-fəsil daxilində ifadə etmişik. Belə ki, hər iki dildə də mövcud olan sinonim anlayışı haqqında yekun olaraq qeyd etmək mümkündür ki, dillərin fonetik, leksik, qrammatik cəhətdən fərqli olmasına baxmayaraq sinonim kateqoriyası eyni anlayışı ifadə edir və sinonimlik hər iki dildə də eyni funksiyaları yerinə yetirir.

III FƏSİL. Natalia Ginzburq “Le voci della sera” əsəri və burada qarşıya çıxan sinonimlərin tərcüməsi

3.1. “Le voci della sera” əsəri haqqında qısa məlumat

İtalyan yazıçısı olan Nataliya Ginzburq 1916-cı ildə İtaliyanın Palermo şəhərində anadan olmuşdur. Ginzburqun atası Triyeste mənşəli məşhur yəhudi alim, anası isə Milanlı yəhudi olmayan bir qadındır. Ginzburqun atası universitetdə professor kimi çalışdığı illərdə onun həm atası, həm də üç qardaşı antifaşizm ilə ittiham olunaraq həbs olunmuşdur. Bu zaman faşizm dövrü idi və hakimiyyət faşistlərin iqtidarında idi. Nataliya Ginzburq isə faşist dövründə lakin, antifaşist ailədə yaşayan bir insan olmuşdur. Ona görə də dövrünün hadisələrinə qarşı hələ erkən yaşlarından Ginzburqun içində nifrət hissləri kök salmışdır. Gələcəyin məşhur yazıçısı Nataliya uşaqlığını və yeniyetməliyini intellektual, təhsilli insanlar arasında və antifaşist mühiti çərçivəsində İtaliyanın Turin şəhərində yaşamışdır. İtayadan və italyan mühitindən hələ ayrılmayan Ginzburq istər ailəsində, istərsə də yaşadığı illərdə baş verən hadisələri heç cür anlamadığını öz əsərlərində açıqsözlülüklə qeyd etmişdir. Ailə fərdlərinin yarım qalmasına baxmayaraq o, yenə də təhsili davam etdirmiş, hətta universitetdə belə çalışmağa başlamışdır.

Artıq fikirlərini bölüşməyi qərara alan Ginzburq ilk əsərlərini 1933-cü ildə “Solaria” qəzetində nəşr etdirmişdir. Burada fəaliyyətini davam etdirərək mütəmadi olaraq yazdığı işlərini nəşriyyata gətirərək insanların hüzurunda sərgiləmişdir. 1938-ci ildə rus ədəbiyyatı üzrə dosent və “Einaudi” nəşr evinin qurucularından biri olan Leone Ginzburq ilə ailə həyatı qurmuşdur. Həyat yoldaşı da onun atası və qardaşları kimi antifaşist tərəfdarı idi. Bu illərdə artıq yazdığı əsərləri daha da genişləndirmək qərarı alan Nataliya Ginzburq 1942-ci ildə ilk roman olan “La strada che va in città” kitabını nəşr etdirmişdir.

Dövrünün hadisələrinin əleyhinə işlər görən həyat yoldaşı da bir il sonra həbs edilmişdir. Romaya sürgün edilən həyat yoldaşının ardınca Ginzburq da öz uşaqları ilə birlikdə yoldaşının dustaq olduğu şəhərin yaxınlığına yollanmışdır. 1944-cü ildə

həyat yoldaşı həbsxanada dözülməz işgəncələrə məruz qalaraq həyata gözlərini yummuşdur. Bütün bu yaşananların ardından Nataliya Ginzburq “Einaudi” nəşriyyat evində çalışmaq üçün uşaqları ilə birlikdə Turin şəhərinə qayıtmışdır.

Nataliya Ginzburq 1947-ci ildə ikinci romanı “É stato così” kitabını tamamlamışdır. Yaradıcılıqla məşğul olan Ginzburq 1950-ci ildə London şəhərindəki İtalyan Mədəniyyət İnstitutunun direktoru Qabriel Baldini ilə ikinci dəfə ailə həyatı qurmuşdur. Bu evlilikdən sonra da fasilə vermədən ardıcıl olaraq bir neçə romanını yazıb nəşr etmişdir.

“Le voci della sera” əsərini isə 1961-ci ildə London şəhərində olduğu müddətdə qələmə almışdır. Böyüdüüyü və gəncliyini yaşadığı mühitdən fərqli olaraq London və burada yaşayan insanlar Nataliya Ginzburqun nəyin ki həyatında, eləcə də onun yaradıcılığına öz müsbət təsirini yansıtmışdır. Bu illərdə Londonda müşahidə etdiyi hadisələrin, maraqlı insan talelərinin detallarına əsərlərində yer verməyə başlamışdır. Elə bu təsirin ilkin elementlərini hər şeydən əvvəl 1961-ci ildə tamamladığı “Le voci della sera” əsərində görə bilərik. Roman məişət mövzusunda yazılmışdır və bu əsərdə bir ailənin hekayəsi qələmə alınmışdır.

Romanda nəzərə çarpan ilk nüans isə bir çox əsərlərdən fərqli olaraq, xüsusilə də, yaşlı nəslin nümayəndələrinə müraciət edərək onların həyatları haqqında məlumat verilməsidir. Yalnız bu o demək deyil ki, əsər başdan ayağa yaşlı nəslin nümayəndələrindən bəhs edir. Xeyir, gənclərdən də bəhs edilmiş, onların yetkinlik yaşına çatana qədər olan həyatlarına, məcaralarına yer verilmişdir. Gənclərin dostluq münasibətləri, sevgi bağları və üzüntüləri də əsərdə yer alan hekayələr arasındadır.

Bir növ uzun bir ailə dastanını xatırladan əsərin obrazları və əsərdə yer alan, fərqli həyatları özündə daşıyan hekayələr isə müəllifin xüsusi və özünəməxsus dili ilə yazılmışdır. Nataliya Ginzburq obrazların düşüncələrini elə ustalıqla qələmə almışdır ki, sanki əsəri oxuyanda elə həmin anda personajların düz yanında dayanaraq həmin hadisələri yaşamış kimi oluruq. Obrazların xarakterlərindən tutmuş jestlərinə qədər hamısını təsvir edərək oxucu və obraz arasında sanki bir əlaqə yaratmağa nail olmuşdur. Təbii ki, belə də olmalı idi. Həyatında və yaradıcılığında mövcud olan

nisbi sükutdan sonra yazılmış “Le voci della sera” romanına daxil olan bu atmosfer insanı özünə heyran buraxır.

Melanxoniyə ruhlu italyan yazıçısı Nataliya Ginzburqun “Le voci della sera” (“Gecənin səsləri”) əsərinin məzmunu vurğulandığı kimi geniş bir ailənin fərdlərindən, onların həyatlarından, xatirələrindən, eləcə də duyğu və düşüncələrindən bəhs edir. Yazıçı seçdiyi personajlarının adlarında, toponimlərdə, ekvivalentsiz leksika nümunələrində belə öz üslubuna bu romanında sadıq olaraq qalmışdır. Ümumiyyətlə, əsər boyunca Ginzburq italyan dilinin sabitləşmiş cümlə strukturundan kənar qalan ifadələrə olduqca çox yer vermişdir. İtalyan yazıçının özünəməxsus olan dəsti-xəttini romanın elə ilk səhifələrindən etibarən görmək mümkündür. Bir qadın olaraq həyatında yaşadığı şəxsi uğursuzluqlarına, eləcə də müşahidə etdiyi və yaxud da şahid olduğu həyatların mənfi tərəflərinə əsərlərində olduqca geniş yer verərək sanki insanlara həyatın yalnız xoşbəxtlik üzərində qurulmadığını göstərməyə çalışmışdır.

Nataliya Ginzburq hər şeydən əvvəl faşistlərin dövründə yaşamış bir vətəndaşdır. Lakin, yaşadığı illər ərzində baş verən hadisələrdən özünü kənar tutmağa çalışırdı. Təhsil həyatını isə heç zaman ikinci planda saxlamamışdır. Özünü savadlı bir insan kimi yetiştirmiş və elə özü kimi ali təhsilli olan bir insanla ailə həyatı qurmuşdur. Ginzburqun əsərlərində rast gəldiyimiz kədər bir səbəbi də ailə həyatında çətinliklərlə dolu yaşadığı illər ola bilər. Həyat yoldaşının sürgün edilməsi səbəbilə ayrı yaşamaq məcburiyyətində qalan yazıçı uşaqlarını özü böyütməli olmuşdur.

Müharibə illərində yazıçılıq fəaliyyətinə başlayan Ginzburq ilk romanı “*La strada che va in città*” 1942-ci ildə **Alessandra Tornimparte** ləqəbi ilə yazmışdır. Daha sonra isə bu roman öz adı ilə yenidən çapa verilmişdir. İlk romanın ardınca şəxsi həyatında baş verən dəyişiklər ucbatından yaradıcılığına fasilə verən yazıçı bir neçə il sonra yenidən əsərlərini ərsəyə gətirməyə başlamışdır. Yazıçının əsərlərinə nəzər yetirək:

- “*È stato così*” (1947);
- “*Tutti i nostri ieri*” (1952);
- “*Valentino*” (1957);

- *“Sagittario”* (1957);
- *“Le voci della sera”* (1961);
- *“Cinque brevi romanzi”* (1964);
- *“Ti ho sposato per allegria”* (1965);
- *“Le piccole virtù”* (1962);
- *“Lessico familiare”* (1963);
- *“Mai devi domandarmi”* (1970);
- *“Paese di mare”* (1972);
- *“Caro Michele”* (1973);
- *“Vita immaginaria”* (1974);
- *“Famiglia”* (1977);
- *“La famiglia Manzoni”* (1983);
- *“La città e la casa”* (1984);

Dövrünün görkəmli şəxsiyyətlərindən və məşhur yazıçılardan hesab edilən Nataliya Ginzburq 1991-ci il oktyabrın 7-də yaşadığı Roma şəhərində vəfat etmiş və elə bu şəhərdə də dəfn olunmuşdur.

3.2. *“Le voci della sera”* əsərində qarşıya çıxan sinonimlərin tərcüməsi

Yazıçının 1961-ci ildə qələmə aldığı *“Le voci della sera”* romanının ilk hissəsi Qoca Balotta və onun ailə fərdlərinin təsvirindən, onlar haqqındakı məlumatlardan və başlarına gələn əhvalatlardan ibarətdir. İkinci hissə isə əsərin baş personajı hesab olunan gənc qız Elzanın sevgi məcarasından bəhs edir. Dissertasiyanın bu fəsilində əsərin ikinci hissəsində yer alan sözlərin italyan dilində mövcud olan sinonimlərini seçməyə, Azərbaycan dilində həmin sözlərin uyğun sinonimlərinin mövcud olub-olmadığını araşdırmağa və müqayisə aparmağa çalışmışıq. Əsərin ikinci hissəsində yer alan sözlərini tərcüməsinə və sinonimlərinə nəzər yetirək.

Əsərin 65-ci səhifəsində qeyd olunur ki;

- “*Dopo la guerra Il Vincenzino e la Cate si separono. I bambini li avevano a Roma, in collegio*” tərcüməsi “*Müharibədən sonra Vinçenzino və Keyt ayrıldılar. Uşaqları isə Romada məktəbdə təhsil alırdılar*”.

Separarsi sözünün sinonimləri – *allontanarsi, divorziarsi, dividersi, disciogliersi*. Bu sözün ayrılmaq, bölmək, ayrı salmaq, ayrı düşmək kimi mənaları mövcud olduğu halda bu cümlədə mənası - ayrılmaq, sinonimi isə - divorziarsi'dir. Eyni zamanda Azərbaycan dilində də boşanmaq əvəzinə bəzən ayrılmaq sözündən istifadə edilir.

65-ci səhifədə qeyd olunur;

- “*Per tutto il tempo della guerra, la Cate e Xenia erano state, con i figli, a Sorrento. L'idea di Sorrento l'aveva avuto Xenia; un'idea felice*” tərcüməsi “*Müharibə dövründə Keyt və Kseniya uşaqları ilə birlikdə Sorrentoda qaldılar. Sorrentoda yaşamaq Kseniyanın ideyası idi, yaxşı fikirdir*”.

Felice sözünün sinonimləri – *appagato, beato, contento, sereno, fortunato, propizio, giusto*. Mənaları müxtəlif şəkildə ola bilər, şən, xoşbəxt, dəyərli, bəxtəvər, düzgün, dəqiq və s. Məzmunu uyğun olaraq əsərdəki mənası – gözəl, sinonimi isə - propizio, giusto, bello ola bilər.

- “*La Cate e Xenia litigarono*” tərcüməsi “*Keyt və Kseniya mübahisə edirlər*”.

Litigare sözünün sinonimləri – *discutere, contrastare, battagliaire, questionare, contendere, disputare, bisticciare*. Bu söz nəticə etibarilə eyni mənanı ifadə etsə də, müxtəlif kontekstlərdə fərqli şəkildə tərcüməsi verilir. Məsələn, **disputare** sözü ilə sözün ifadə etdiyi mənanı daha qabarıq şəkildə vurğulaya, **discutere** sözü ilə isə mənanı daha sadə formada ifadə etmək olar. Azərbaycan dilində “mübahisə etmək” sözünü fərqli situasiyalarda müxtəlif sözlərlə əvəz etmək olar məsələn – *söz güləşdirmək, çəkişmək, mərcələşmək, bəhsləşmək*. Əsərdə mənası – mübahisə etmək, sinonimi – lottare.

65-ci səhifədə qeyd olunur ki;

- **Questione** sözünün sinonimləri - *disputa, interrogazione, problema, polemica, lite, controversia, contrasto*. İlkin mənası “məsələ” deməkdir lakin, fərqli

kontekslərdə müxtəlif sinonimlərə malik ola bilər. Belə ki, bu hadisəyə Azərbaycan dilində də rast gələ bilərik məsələn – *problem, mübahisə, münaqişə, dava, anlaşılmazlıq, nüans və s.*

- **Rapporto** sözünün müxtəlif sinonimləri ola bilər. *Denuncia* – bildiriş; *notizia* – xəbər; *relazione, legame* - əlaqə; *riferimento* – istinad; *informazione* – xəbər; *rendiconto* – hesabat; *connessione* – ünsiyyət və s. Əsərdə bu sözün “münasibət” mənasından istifadə edilmişdir. Azərbaycan dilində isə bu mənanın sinonimləri - *əlaqə, ünsiyyət, rəbitə, bağlılıq.*
- Eyni cümlədə istifadə olunan **motivo** sözünün sinonimləri – *causa, ragione, perchè, materia, movente, tema.* Motivo sözünün *causa, ragione, perchè* sinonimləri tam şəkildə əvəz edə bilərək “səbəb” mənasını verir, *tema* isə “mövzu, tema” mənasında sinonim olaraq əvəz edə bilər. Bu mənaları arasından əsərdəki cümlənin məzmununa ən uyğun gələn mənası isə - səbəb sözüdür.
- “*Tuttavia **morì** in pochi mesi, sempre contento, e pieno di fiducia nel medico, con il quale giocava tutto il giorno a scacchi*” tərcüməsi “*Belə ki, bir neçə ay içində rəhmətə getdi, həmişə xoşbəxt idi və həkiminə çox güvənirdi, elə bu səbəbdən də bütün gün şahmat oynayırdı*”.
- **Morire** sözünün sinonimləri – *trapassare* bu sözü tam şəkildə əvəz edə bilər və “ölmək, vəfat etmək” mənasındadır. Dilimizdə də bu sözün müxtəlif sinonimləri mövcuddur. Məsələn, *dare l'ultimorespiro* – son nəfəsini vermək, *andare all'altro mondo* – obiridünyaya getmək, *cessare di vivere* – həyatla vidalaşmaq.

Əsərdə 66-cı səhifədə qeyd olunur ki;

- “*Il Tommasino e la Raffaella andarono ad abitare insieme, in un piccolo alloggio **nel cuore del paese, dietro la fabbrica***” tərcüməsi “*Tommasino və Rafaella fabrikin arxasında eləcə də şəhərin mərkəzində birlikdə yaşamağa başladılar*”.

Cuore sözünün sinonimləri – *seno, coscienza, sentimento, carità, sensibilità, centro, dentro.* Cuore – sözünün ilkin mənası “ürək, qəlb, könül” mənasını verir.

Azərbaycan dilində də bu sözlər sinonim olaraq işləndiyi halda tam olaraq bir-birini əvəz edə bilər. Bundan başqa, “səmimiyyət, əliaçıqlıq, həssaslıq” kimi mənaları da ifadə edir. Əsərdə istifadə olunan birləşmədə isə mənası – *şəhərin mərkəzi* kimi tərcümə olunur və bu söz kontekst daxilində *centro, dentro* sözləri ilə əvəz edilə bilər.

Yenə 66-cı səhifədə göstərilir;

- “*Ma il Purillo gli disse che potevano farsi **costruire** una bella casa*” tərcüməsi “*Lakin Purillo onlara dedi ki, o gözəl bir ev tikə bilər*”.

Costruire sözünün sinonimləri – *fare, creare, murare, fabbricare, innalzare, fondare, organizzare, realizzare, congegnare*. Göstərilən sinonimlərdən bir çoxu bu söz ilə tam şəkildə sinonimlik təşkil edə bilər.

- “*La Raffaella aveva lasciato il partito comunista, e s’era iscritta a un piccolo partito di comunisti dissidenti, che aveva solo tre membri, in tutta la **zona***” tərcüməsi “*Rafaella kommunist partiyasından ayrılıb bütün ərazi boyunca yalnız üç üzvü olan müxalif kommunist partiyasına yazıldı*”.
- **Zona** sözünün eyni məfhumu ifadə edən müxtəlif sinonimləri mövcuddur. Məsələn, *ambito, area, territorio* – bölgə, ərazi deməkdir. Bu sinonimlərlə *zona* sözünün ilkin mənası tam sinonim olaraq əvəz etmək olar. *Settore* – sektor, sahə mənasını verir.

67-ci səhifədə görə bilərik;

- “*Il Vincenzino, lui, era sempre **uguale***” tərcüməsi “*Vinçenzino isə həmişə eyni idi*”.
- **Uguale** sözünün sinonimləri – *equivalenza, pari, gemello, stesso, compagno, simile, monotono, invariato*. “**Uguale**” sözünün mənası “eyni” deməkdir. Göstərilən sinonimlərdən *stesso, compagno, equivalenza* – eyni; *pari, gemello* - bərabər; *simile* – oxşar, bənzər mənalarını ifadə edərək sinonimlik təşkil edir. Azərbaycan dilində *oxşar, bənzər, eyni, müvafiq* sözləri sinonim olaraq istifadə olunur.

Kitabın 68-ci səhifəsində qeyd olunmuşdur;

- “*La Cate continuava a piangere. La Raffaella disse:*
- *Ma quanto piangi! Ma sei una vera fontana*” tərcüməsi “*Keyt ağlamağa davam edirdi. Rafaella dedi: - Sən əsl fontansanki*”

Vero sözünün sinonimləri – *reale, effettivo, originale, certo, sicuro, credibile, esatto, giusto, autentico*. Müxtəlif sinonimlərlə əvəz oluna bilən “vero” sözünün əsərdəki tam üst-üstə düşən sinonimi – *certo, giusto və reale* ola bilər. Demək olar ki, göstərilən bütün sözlərlə eyni mənanı ifadə etmək mümkündür. Azərbaycan dilində də *gerçək, həqiqi, real, əsl* sözləri bir-birini əvəz edən sinonimlərdir.

Yenə 68-ci səhifədə yer verilir;

- “*Volle portarla nella stalla a vedere il cavallo, prima che se ne andasse. Ma la Cate, di cavalli ne capiva poco* – O getməzdən əvvəl atı görmək üçün naxıra aparın onu. Lakin Kate-in atlar haqqında çox az anlayışı vardı”. **Capire** sözünün sinonimləri – *intendere, concepire, comprendere, cogliere*. Azərbaycan dilində anlamaq, başa düşmək, qavramaq, dərk etmək sözləri bir-birilə sinonimlik təşkil etdiyi kimi italyan dilində göstərilən sözlər sinonim olaraq istifadə olunur.
- “*Ti ricordi quando si andava in montagna, e ti tremavano le gambe e scendere, e il Nebbia s’arrabbiava?* - *Xatırlayırsınızmı, dağa çıxdığınız zaman ayaqlarınız titrədi və yerə yığıldınız, siskin var idi*”. **Ricordare** sözünün sinonimləri – *rammentare, menzionare, rievocare, assomigliare*. *Xatırlamaq, anmaq, yadına salmaq, yad etmək* sinonimləri kimi bu sözlər də bilir.
- “*Sei sempre stata una gran paurosa* – *Sən həmişə qorxaq biri olmusan*”. **Paura** sözü *qorxudeməkdir*. İtalyan dilini qorxunu bir neçə sözlə ifadə etmək mümkündür. *Ansia, fifa, timore, spavento* sözləri tam olaraq qorxu mənasında istifadə olunur.

69-cu səhifədə yazılmışdır;

- “*Dovevano elencare i mobili, vuotare gli armadi, contare gli oggetti che erano dell'uno e dell'altra, contare le posate, i piatti – Mebelləri siyahıya almalı, şkafları boşaltmalı, bir və ya digər olan əşyaları, qab, qaşıqları saymalı idilər*”. **Altra** sözünün sinonimləri – *differente, diverso* – fərqli, müxtəlif; *separato* – ayrı, başqa; *scorso, precedente* – ötən, keçən, əvvəlki; *prossimo* – növbəti. Azərbaycan dilində “başqa” sözünə sinonim olaraq *ayrı, özgə, savayı, qeyri, sair, yad* sözləri verilir.
- “*Il Vincenzino mise gli occhiali e cominció a scrivere in un taccuino -Vincenzo eynəklərini taxdı və dəftərdə yazmağa başladı*”. **Cominciare** sözünün sinonimləri – *iniziare, avviare* – başlamaq mənasını ifadə edərək sözün ilkin ifadə etdiyi məna ilə sinonimlik təşkil edir. Daha sonra, bu sözün *inagurare, incominciare* – bir işə başlamaq, *entrare* – daxil olmaq, *nascere* – yaranmaq kimi sinonimləri də mövcuddur.
- “*Che brutto paese! – disse la Cate. - Che brutto, brutto paese! Un paese così martuffio! Non so come ho fatto a starci per tanti anni – Nə pis ölkədir! – Keyt dedi. – Pis, çox pis ölkədir. Bilmirəmki necə qaldım neçə il burda*”. **Brutto** sözünün sinonimləri – *malfatto, mostruoso, goffo, schifoso, orrido* kimi pis, dəhşətli, qorxunc, iyrənc mənalarnı ifadə edən sinonimləri ilə yanaşı, *doloroso, inopportuno* kimi dözülməz, ağrılı, acılı mənalarnında olan sinonimləri də mövcuddur. Azərbaycan dilində *çirkin, eybəcər, kifir, yaramaz, bədləkər* kimi sözlər bir-birini *qorxunc, vahiməli, xətərli* sözlər isə bir-birini əvəz edə bilərək nisbi sinonimlər sayılırlar.
- “*La Cate, inginocchiata sul tappeto, prese a contare le forchette, i cucchiai – Xalçada diz çökən Keyt çəngəl və qaşıqları saymağa başladı*”. **Contare** sözünün sinonimləri – *calcolare, numerare* saymaq; *valutare* dəyərləndirmək; *considerare* hesab etmək; *limitare* – sərhədləndirmək kimi sinonimləri vardır. İlkin mənası isə “saymaq” felidir. Bu felə sinonim olaraq Azərbaycan dilində *saymaq, sanamaq, sadalamaq* sözlərini misal göstərə bilərik.
- “*E io me ne infischio piú ancora di te, - disse lui. Səndən daha çox düşünürəm*”. **Piú** sözünün sinonimləri – *parecchio* - çox, çoxlu; *oltre* –

başqa; *con* – ilə; *maggiore* - ən çox kimi sinonimləri mövcuddur. İtalyan dilində tez-tez eşidə biləcəyimiz bu sözün mənalarının Azərbaycan dilində müxtəlif sinonimlərinə rast gəlmək olar. Məsələn, *başqa, digər, üstəlik, yənə, əlavə; həddən artıq, çoxsaylı, bir neçə; ən çoxu, əksəriyyəti* kimi sinonimləri vardır. Həmçinin, bu söz Azərbaycan dilindəki *üstəgəl* sözü ilə sinonimliyini görmək olar.

- “*Perché si fa così, - disse lui – Niyə belə edirsən – dedi*” . **Così** sözünün sinonimləri – *talmento, tanto, dunque, in questo modo*. Bu da bəzən fərqli məqamlarda istifadə oluna biləcək italyan sözləri arasındadır. Bunun üçün, həm italyan, həm də Azərbaycan dilində sinonim nümunələri göstərək. *In questo modo, in quel modo* – bu şəkildə, o yolla, həmin kimi, bu üsulla, bu təhər, bu sayaq; *a tal punto, talmente* – bu səbəbdən, buna görə, bundan ötrü; *dunque, sebbene* – belə ki, beləcə, bu cür.
- “*Era una bella casa, - lei disse, - e invece non mi piaceva, quando ci stavo, e volevo cercarne un'altra, e tu non volevi. Ti ricordi? Çox gözəl bir ev idi və orda qalanda mənim xoşuma gəlmirdi və başqasının axtarmaq istəyirdim və sən istəmirdi. Yadında?*”. **İnvece** sözünün sinonimləri – *anzichè, al contrario, in cambio, in luogo di, piuttosto*. Demək olar ki, sinonim göstərilən sözlərin hamısı ilə bu sözü əvəz etmək mümkündür. Azərbaycan dilində də mövcud sinonimləri olan sözün sinonimlərini *əksinə, tərsinə, yerinə, qarşılığında, ziddinə, əvəzinə* sözləri ilə vermək olar.
- **Piacere** sözünün sinonimləri – *aggradire, allegrezza, soddisfare, gradire, simpatizzare, deliziare, godere*. Eyni məna ifadə edən bu sinonim sözləri nisbi sinonimlər olaraq hesab edə bilərik. Bütün sözlər vasitəsilə eyni hissləri, eyni mənanı ifadə etmək mümkün haldır. Eynilə bu hal Azərbaycan dilində də mövcuddur, *xoşlamaq, bəyənmək, sevmək, məmnun olmaq, xoşhal olmaq, ürəyinə yatmaq, xoşuna gəlmək, zövqüncə olmaq*. Azərbaycan dilində də bu sözlərlə müsbət emosiyaları ifadə etmək olar.
- **Cercare** sözünün sinonimləri – bu sözün iki məna ifadə edən bir neçə sinonimi vardır. İlk mənası uyğun olan sinonimlər – *ricercare, esplorare, compulsare,*

perseguire, investigare, inquisire – axtarmaq, araşdırmaq, izində olmaq, yoxlamaq, təftiş etmək. İkinci mənasına uyğun sinonimi – *tentare, sforzarsi* – cəhd etmək, sınamaq, səy göstərmək.

- “*Ero stupida, - lei disse, - ero stupida, perché ero giovane, mica altro* – Mən axmaq idim – dedi – axmaq idim çünki gənc idim başqa heçnə yox idi” . **Stupido** sözünün sinonimləri - *scemo, sciocco, cretino, imbecille, idiota, deficiente, ritardato, tonto, stolto, balordo, babbeo, scimunito, duro, lento a capire*. Demək olar ki, Azərbaycan dilində də mövcud olan bu sinonimlərə misal olaraq göstərmək olar – *axmaq, səfeh, anlayışsız, ağıldan kəm, gic, sarsaq, başıboş, yaramaz, mənasız, vecsiz*.

Əsərin 70-ci səhifəsində qeyd edilmişdir;

- “*La felicità – lui disse, - sembra sempre niente, é come l’acqua, e si capisce solo quando é perduta* – Xoşbəxtlik – dedi – hər zaman heçnəyə oxşayır, su kimidir itirəndə başa düşürsən”. **Felicità** sözünün sinonimləri - *contentezza, soddisfazione, gratificazione, piacere, godimento, appagamento, compiacimento* – xoşbəxtlik, məmnunluq, razılıq, səadət, sevinc; *fortuna, favore, riuscita, ricchezza, prosperità, agiatezza, floridezza* – bəxt, taleh, qismət, bəxtəvərlik, bəxtli və s.
- **Perdere** sözünün sinonimləri – *non ottenere, non raggiungere, lasciare, abbandonare* – itirmək, qaçırmaq, buraxmaq, *rimetterci, scapitare* - əldən vermək, məhrum olmaq, *smarrire* – hədəf etmək, sərf etmək.
- “*E lei disse: - Ma perché abbiamo sciupato tutto, tutto? O soruşdu: Nə üçün hərşeyi sərf etdik? Tutto*” sözünün sinonimləri – ümumiyyətlə, bu sözdən bir çox mənada istifadə etmək və tərcüməsini müxtəlif formalarda vermək olar. Elə buna görə də, hardasa eyni mənaları ifadə etsələr də fərqli formalarda bir sıra sinonimləri mövcuddur. *Intero, integro, intatto, completo, indiviso* – bütöv, tam, yekparə; *totale, universale, globale* – ümumilik, hamılıq, yekdillilik; *ogni, ogni cosa* – hər, hər şey.

- *Disse: - Non posso andarmene da questa casa! Io qui ho cresciuto i miei bambini, sono stata qui tanti anni, tanti anni! – Bu evdən çıxıb gedə bilmirəm! Mən uşaqlığımyı burda keçirmişəm! Crescere* sözünün sinonimləri - *sviluppare, migliorare, perfezionare, aumentare, salire, prosperare* – inkişaf etmək, artmaq, çoxalmaq, yaxşılaşmaq, qalxmaq; *diventare grande, diventare adulto, formarsi, vivere* – yetişdirmək, böyütmək, can vermək, yaratmaq.
- *E partí il giorno dopo – Və sonra yola düşdü. Dopo* sözünün sinonimləri – *poi, in seguito, tardi* – sonra, daha sonra, növbəti, gec; *oltre, dietro, al di là* – ondan başqa, yenə, ardınca. İtalyan dilində olduğu kimi Azərbaycan dilində bu söz vasitəsilə həm zaman anlayışını ifadə etmək mümkündür. Həmçinin, bir şeyi sıralayan zaman da bu və müxtəlif sinonimlərinə müraciət etmək olar.
- *Il Vincenzino rimase solo. Vincenzino tək qaldı. Solo* sözünün sinonimləri – bu söz müxtəlif situasiyalarda istifadə oluna bilər. Eynilə Azərbaycan dilində olduğu kimi eyni söz həm sifət, həm də zərf kimi işlənir. Lakin, fərqli olan odur ki, bu sözü italyan isim kimi də istifadə edirlər. Fikrimizi aydın şəkildə ifadə etmək üçün sinonimlərini göstərək. Məsələn, *isolato, abbandonato, ritirato* – yalnız, tənha, yalqız, tək; *solitario, separato, staccato* – ayrılmış, ayrı düşmüş, kimsəsiz; *solamente, solito, unicamente* – sadəcə, ancaq, yalnız; *semplice, unico* – sadə, yeganə.

Kitabın 71-ci səhifədə rast gəlirik;

- *Portava ai suoi figli dolci e regali – Uşaqlarına şirniyyat və hədiyyə aparırdı. Dolce* sözünün sinonimləri – bu söz italyan dilində həm sifəti, həm də isimi ifadə edə bilər. Yəni dolce – şirniyyat, qənnadı məmulatları, həm də dolce – şirin deməkdir, bu mənada sinonimləri isə - *zuccherato, zuccherino, zuccheroso, mielato, dolciastro* sözləridir. İtalyan dilində bu sözün həmçinin, *gradevole, delizioso, amabile, soave, armonioso* – ləzzətli, xoşagələn kimi sinonimləri də mövcuddur. Azərbaycan dilində “şirin” sözü ilə insanın xasiyyətinin də müsbət tərəflərini göstərmək olur. İtalyan dilində

bu sözdən xarakteri vurğulamaq üçün istifadə edirlər, bu zaman sinonimlərinə isə - *buono, gentile, tenero, affettuoso* sözləri uyğun gəlir.

- *Rimase sorpreso, contenuto anche ma smise quasi subito di pensarci* - *O təəccübləndi, məzmunu da var idi amma dərhal düşündü. Subito* sözünün sinonimləri - *immediatamente, istantaneamente, all'istante, sul momento, lì per lì, rapidamente, prontamente, in breve, in poco tempo, senza attesa, senza indugio, sollecitamente*. Azərbaycan dilində bu sözə ən uyğun sinonimlər – *dərhal, həmin anda, yerindəcə, o saat, qaçaraq, tez, əlüstü, fəvvrən, tezbazar, gecikmədən kimi sözləri göstərmək olar.*
- *Anche* sözünün sinonimləri – *perfino, ancora, pure, ugualmente, altresì*. Mənalara isə - *həmçinin, da, də, həm, həm də, eləcə də, eynilə.*

Yenə 71- ci səhifədə qeyd edilmişdir;

- “*Aveva in testa un mondo di cose*” tərcüməsi “*Ağlında neçə dənə fikir var.*” **Mondo** sözünün sinonimləri – bu söz iki mənanı ifadə edərək iki cür məna ifadə edən sinonimə malik ola bilər. İlkin mənası *dünya, cahan, kainat* sözlərindən biri ilə ifadə oluna bilər. Digər bir mənası isə *təmiz, saf, duru* mənasını ifadə edən – *pulito, lavato, puro, lindo* sözləri ilə sinonimlik təşkil edir. Əsərdə isə yazıçı bu söz vasitəsilə bu mənalardan əlavə yeni bir mənaya müraciət edərək bu sözdən – *çox, çoxlu, bir neçə* mənasında istifadə etmişdir.

- “*Aspettare un pezzo*” tərcüməsi “*Bir müddət gözləmək*” **Pezzo** sözünün sinonimləri - *parte, frammento, ritaglio, scampolo, resto*. Bu sözün mənası *hissə, parça, sahə, element* mənalarda istifadə oluna bilər. Burada isə yazıçı *pezzo* sözü ilə vaxtın azlığını yox çoxluğunu ifadə edir.

- *Quel medico gli dava consigli per il fegato, che gli si era rovinato, a forza di whisky* *Həkim viski tərəfindən xarab olan qaraciyəri üçün ona məsləhətlər verdi. Consiglio* sözünün sinonimləri - *opinione, parere, suggerimento, avvertenza* – məsləhət, fikir, nəsihət, öyüd; *consulta,*

comitato, collegio – şura, qurum, orqan; *riunione* – görüş, yığıncaq; *avviso, punta di vista* – baxış, nöqtəyi-nəzər, fikir.

Kitabın 72-ci səhifədə verilmişdir:

- *E bisognava accendere delle stufe a legna, che non tiravano e scaldavano male* - Çəkilməmiş və pis bir şəkildə olan bəzi odun yanan sobaları yandırmaq lazım idi. **Bisognare** sözünün sinonimləri – *necessitare, utilizzare, importare*. Azərbaycan dilində bu sözün qarşılığını *ehtiyacı olmaq, sinonimini tələbatı olmaq, zərurəti olmaq, gərəyi olmaq, lüzumu olmaq* kimi sözlərlə vermək olar.
- *I fascisti l'avrebbero ucciso il vecchio Balotta, se lui non lo portava a Cignano. “Əgər Çinyanoya aparmasaydılar, qoca Balotta faşistlər tərəfindən öldürüləcəkdə”.* **Uccidere** sözünün sinonimləri - *ammazzare, assassinare, massacrare, trucidare, dar la morte, far morire, estinguere*. Bu sözlərin mənası dilimizdə - *öldürmək, məhv etmək, qətl etmək, son qoymaq, tələf etmək* sözləri ilə uyğunlaşır. Lakin, insanın ölümündən fərqli olaraq verilən sinonimlərlə daha çox heyvanların məhvini göstərmək olur. Bundan əlavə məsələn belə bir cümlə nümunə gətirək “*Azadlığı yox etmək*”. Bu ifadəni də tərcümə edərkən *uccidere* eləcə də, onun sinonimlərindən istifadə edilə bilər.
- *Ora, di tanto odio, non restava più nulla: e anche questo era triste.* Tərcüməsi “*İndi o əsəbdən heç nə qalmamışdır, lakin yenə də yaxşı deyildi.* **Ora** sözünün sinonimləri – *momento, tempo* – vaxt, saat, zaman; *oggi, attualmente, adesso, nel tempo presente* – indi, hal-hazırda, bu anda, bu saat, bu dəqiqə.

Əsərin 73-cü səhifəsində göstərilir ki;

- “*E gli dava gran colpi nella schiena, con le sue mani dure come il piombo.* Tərcüməsi “*Qurğuşun kimi sərt əlləri ilə ona böyük zərbələr endirdi*”. **Colpa** sözünün sinonimləri - *peccato, sbaglio, errore, difetto, falso, torto* – səhv,

yalnızlıq, çatışmazlıq, günah, xəta, təqsir; *responsabilità, causa* –səbəb, dəlil, bəhanə, əsas.

- *Iscriviti al mio partito. Tərcüməsi “Mənim adımdan qeyd elə”.* **Partito** sözünün sinonimləri - *soluzione, alternativa, risoluzione* – həll, yekun; *determinazione, deliberazione, decisione, convinzione* – qərar, nəticə; *condizione, stato, situazione* – hal, vəziyyət, situasiya, şərait; *occasione di matrimonio* – evlilik təklifi; *suddiviso, diviso, spartito, distribuito, tagliato, staccato* – bölgü, təsnifat, hissə;
- **Il Purillo diceva:**
 - **Comunista, io? Mai!**
 - **Purillo dedi:**
 - **Komunist? Mən? Heç vaxt!**
- **Mai** sözünün sinonimləri – bu söz vasitəsilə iki fərqli mənanı ifadə etmək mümkündür. İlkin olaraq *neanche una volta, in nessun caso, in nessuna occasione, in nessun momento, no, assolutamente no, niente affatto, per niente* - əsla, qətiyyənlə, heç bir zaman, heç vaxt, heç; Daha sonra, *qualche volta, in qualche caso, in altra occasione* – yenə, gələnlə dəfə, növbəti səfər, təkrar, bir daha, təzədən, yenidən.
- *“A poco a poco, il Purillo riprese coraggio, e tornò a lavorare a fabbrica. Tərcüməsi “Biraz sonra Purillo cəsarət etdi və fabriyə işləmək üçün geri qayıtdı”.* **Lavorare** sözünün sinonimləri – bu söz Azərbaycan dilində də demək olar ki, eyni mənalara ifadə edən sinonimləri təşkil edir. Birincisi, *occuparsi, svolgere, professare* – çalışmaq, işləmək, işlə məşğul olmaq; *esercitare, operare, agire* – yerinə yetirmək, tətbiq etmək, hazırlamaq; *funzionare* – çalışmaq, yerinə yetirmək. Azərbaycan dilində də bu sözdən fərqli mənalarda istifadə olunur. Məsələn, *işləmək, pul qazanmaq, əli çörək tutmaq* mənalara insana aid edilir. *Çalışmaq, işləmək, yerinə yetirmək, fəaliyyət göstərmək* kimi sinonimlər isə insana aid edilməklə əlavə, həm əşyalara həm bədən üzvlərinə, həm də hər hansısa işlə məşğulluğu ifadə etməyə kömək edir. İtalyan dilindən

fərqli cəhəti odur ki, italyanlar *funzionare* dedikdə insanın deyil hansısa əşyanın çalışdığını qeyd edirlər.

- “*Mussolini era un uomo a posto* tərcüməsi “*Mussolini yaxşı bir insan idi* **Posto** sözünün sinonimləri - *luogo, punto, posizione, sede, sito, collocazione* – yer, şərait, pozisiya; *località, paese, zona, terreno, contrada* – məkan, mövqe, bölgə, mahal, yer; *sedile, sedia, seggio, poltrona, banco, stallo* – yer, oturacaq; *lavoro, occupazione, incarico, impiego, ufficio, carica* - vəzifə, iş, məşğuliyyət;
- “*Se non si fosse messo coi tedeschi, le cose sarebbero andate molto, molto diversamente.* Tərcüməsi “*Əgər almanlarla olmasaydı hər şey çox çox fərqli ola bilərdi*”. **Diverso** sözünün sinonimləri - *differente, dissimile, disuguale, disparato, discorde* – fərqli, müxtəlif, eyni olmayan, ayrı; *strano, insolito, inconsueto, straordinario, difforme* – qəribə, qeyri- adi, fərqli, təəccüblü; *anormale, caratteriale* – karakterinə görə fərqli, qəribə. Bu mənələrdən əlavə olaraq, italyanlar *diverso* sözü vasitəsilə *gay – gey, homosessuale* – homoseksual kimi mənaları da nəzərdə tuturlar.
- *E pigliava a parlare della Svizzera, dov’era stato a lungo,* Tərcüməsi “*Uzun müddət qaldığı İsveçrə haqqında danışmaq istəyirdi*”. **Stato** sözünün sinonimləri – italyan dilinin fərqli sinonimlərə malik olub fərqli mənalar ifadə edən sözlərindən biridir. *Modo di essere, condizione, situazione, disposizione* – hal, vəziyyət, şərait, mövqe; *classe sociale, classe, ceto, categoria, status, estrazione, grado, professione* - kateqoriya, sosial status, sinif, təbəqə; *nazione, paese, organizzazione politica, governo* – millət, hökumət, dövlət, ölkə.
- *In paese, ha la fama d’essere un gran dongiovanni.* Tərcüməsi “*Ölkədə hamı onu qadın düşkünü kimi tanıyırdı*”. **Dongiovanni** sözünün sinonimləri – italyan dilində istifadə olunan bu sözün müxtəlif dillərdə fərqli tərcümələri olsa da bizim dilimizdə onun qarşılığını bəzən ifadə etməkdə çətinlik çəkilir. İtalyan dilində mümkün olan sinonimləri – *seduttore, playboy, casanova, libertino, conquistatore*. Azərbaycan dilində isə bu sözün mənasına uyğun olan

sinonimlər – eşqbaz, məcaraları sevən adam, eşq oğrusu, şörgöz, aşiqanə, qadın düşkünü.

Əsərdə 74-cü səhifədə deyilir ki;

- *Poi cominciò a correr voce che sposava la Raffaella. Tərcüməsi “Daha sonra isə Rafaella ilə evləndiyini açıqladı”.* **Sposare** sözünün sinonimləri - *maritare; prendere in moglie, ammogliare, dare in moglie, dare per marito, accasare.* Azərbaycan dilində ilkin mənası *evlənmək* deməkdir. İtalyan dilində olduğu kimi Azərbaycan dilində də uyğun mənanı ifadə edən sinonim sözlər mövcuddur – *ailə həyatı qurmaq, arvadlığa qəbul etmək və ya əksinə, yollarını birləşdirmək və s.*
- **- Con la Raffaella, il Purillo!**
- ***Poverina, - dicevano, - poverina, la Raffaella! Che malore, che malore!***
Tərcüməsi
- ***Purillo və Raffaella!***
- ***Yazıq, - dedilər, - yazıq Raffaella! Necə də xəstədir!***
- ***Povero*** sözünün sinonimləri - *bisognoso, indigente, umile, meschino, morto di fame, nullatenente, spiantato, fallito, disperato* – kasıb, yoxsul, fəqir, acından ölən; *disgraziato, sventurato, infelice* – yazıq, fağır, aciz.
- *Lui, ora che se la trovava così davanti agli occhi, non sentiva più rabbia. Sentiva solo un disagio, uno sconforto. Tərcüməsi “Birdən gözlərinin qarşısında onu gördü, artıq əsəbləşmirdi. Sadəcə qərribə bir narahatlıq, məyusluq hiss etdi. Sconforto* sözünün sinonimləri - *disperazione, tristezza, scoraggiamento, depressione, demoralizzazione, avvilito, dolore, afflizione, angoscia, umiliazione, delusione* – məyusluq, pis əhval-ruhiyyə, depressiya, ümitsizlik, çarəsizlik, kefsizlik.

75-ci səhifədə deyilir;

- “*E non si dava pace, lo domandava anche al Tommasino, mentre si facevano la barba, nel bagno, la mattina presto*” tərcüməsi “*Tommazinonu belə səhər erkəndən tərəş olarkən sorğu suala tuturdu*”

Presto sözünün sinonimləri - *fra breve, fra poco, fra non molto, prontamente*, – tez, ən qısa vaxtda, çox keçməmiş, yenicə, indicə, bu saat, dərhal. Bundan başqa, əsərdə verdildiyi kimi zaman anlayışını da ifadə etmək üçün bu zərfdən istifadə etmək olar. Əsərdəki mənasına sinonim olaraq göstərə bilərik – *səhər tezdən, ertə, sübhədən, sübh çağından*.

- “*Voler bene*” tərcüməsi “*çox istəmək*”
- “*Ma come si fa a voler bene al Purillo?*” tərcüməsi “*Necə olar ki Purillonu belə çox istəmək olar*”

Voler bene birləşməsinin sinonimləri – *amare, benvolare*. Bu birləşməni hərfən tərcümə etdikdə *yaxşı istəmək* deyərək bir ifadə alınır. Bu ifadəni italyanlar bəzən *sevmək* sözü əvəzinə, bəzən isə *xətirini istəmək* birləşməsi əvəzinə istifadə edirlər. Əsərdə isə ikinci yəni, çox istəmək mənasından istifadə edilmişdir. Azərbaycan dilində də *çox istəmək, xətirini istəmək, xətrini əziz tutmaq, hörmət göstərmək* kimi ifadələri sinonim kimi götürmək olar.

- *Sul principio, la Raffaella veniva quasi ogni giorno a trovarlo, poi se ne dimenticò. Tərcüməsi “Əslində Rafaella demək olar ki, hər gün ona baş keçməyə gəlirdi, sonra isə unutuldu”.* **Principio** sözünün sinonimləri - *inizio, esordio, debutto, primordio* – baş, öncə, ilk, başlanğıc; *origine, nascita, fonte, sorgente* – mənbə, mənşə, əsil, nəşət. Həmçinin, *legge, idea, pensiero, concetto* – qanun, fərziyyə, ideya, konsepsiya, düşüncə kimi sinonimləri də mövcuddur.
- **Dimenticare** sözünün sinonimləri – *perdere la memoria, scordare, obliare, cessare di ricordare* – unutmək, xatirindən çıxarmaq, yadına düşməmək.

Kitabın 76-si səhifəsində yer verilmişdir;

- *Il Vincenzino e il Tommasino, soli, a volte parlavano. Il Vincenzino s’era preso d’affetto per quel fratello più giovane. “Vinçenzino və Tommazino çox nadir*

hallarda danışırdılar. *Vinçenzino özündən daha kiçik olan qardaşı üçün ev kirayələmişdi.* "**Giovane** sözünün sinonimləri – *adoloscente* – gənc, cavan. Bu ilkin mənada istifadə olunan yaş və ya xarakteri ifadə etmək məqsədilə ilk mənasının sinonimidir. Bundan başqa, *garzone, lavorante* – tələbə, kiminsə yanında ustalıq öyrənmək, *attuale, recente* – hazırki, müasir, yeni, son kimi sinonimləri də var.

- *Secondo il Vincenzino, quell'impressione forte che lui aveva patito da piccolo, per quel cane ucciso a sassate, gli aveva generato nell'anima un grande orrore della crudeltà.* Tərcüməsi "*Vinçenzinonun fikrinə görə, bu uşaqlıqdan əziyyət çəkən bir insanın təəssüratlarıdır, onun iti daşlanaraq öldürülmüşdür və onda olan bu qorxu da elə ruhunda olan qəddarlıqdan qalmışdır.*" **Piccolo** sözünün sinonimləri - *piccino, neonato, bambino, giovane, cucciolo* – körpə, uşaq, çağa; *basso* – balaca, alçaq boylu; *breve, corto* – qısa, gödək, xırda; *immatura* – yetişməmiş, inkişaf etməmiş, inkişafdan qalan. Əsərdə istifadə olunan *da piccolo* ifadəsi ilə uşaqlıqdan deyə tərcümə olunaraq vaxt mənasını ifadə edir. Azərbaycan dilində də bu situasiyaya rast gələ bilərik ki, *uşaqlıqdan, balacalıqdan, körpəlikdən* sözləri ilə zaman, vaxtı göstəririk.
- *E perorrore della crudeltà, lui aveva lasciato che la Cate potesse staccarsi da lui, per non farle violenza, perchè non soffrisse, perchè non avesse a sanguinare e soffrire.* Tərcüməsi "*Keytin ondan ayrılmasına icazə vermişdi, çünki nə ona əziyyət etmək, nə də əziyyət çəkmək istəmirdi*" **Violenza** sözünün sinonimləri - *forza, intensità, furia, impeto* – güc, qəzəb, şiddət; *aggressività, brutalità, durezza, veemenza* – aqressivlik, sərtlik, zorakılıq, zorbalıq, özbaşınalıq.

77-ci səhifədə qeyd edilir;

- "*Tante volte, la notte non poteva dormire e la sentiva lamentarsi così - Bəzən gecə yata bilmirdi belə şikayətlənirdi*". **Dormire** sözünün sinonimləri - *riposare, riposarsi, sdraiarsi, coricarsi, addormentarsi, appisolarsi* – yatmaq, yuxuya getmək, yuxuda olmaq; *essere silenzioso, essere quieto* – səsini

çıxarmamaq, zəifləmək, sakitləşmək. Bu sözün ilkin mənası olan yatmaq sözünün Azərbaycan dilində də fərqli mənalarda sinonimləri mövcuddur. Məsələn, yuxuya getmək; *düşmək, süqut etmək, dağılmaq; sakitləşmək, dayanmaq, qurtarmaq; qəflət etmək, qəflətdə olmaq, arxayın olmaq, xəbərsiz olmaq; heç bir hərəkət göstərməmək; dayanmaq, işləməmək, fəaliyyətdən qalmaq; keyimək, uyuşmaq; həbsxanada olmaq, dustaq olmaq.*

- *Parlavano fino a tardi, e bevevano whisky. Tərcüməsi “Gec saatlara kimi içki içib söhbət edilir”.* **Tardo** sözünün sinonimləri – *grave, lento, pigro, sfaticato, inattivo, inoperoso* – tənbel, maymaq, astagəl, bacarıqsız, fərasətsiz, key. Tardo dedikdə yalnız xasiyyəti deyil vaxtın gecliyini, axşam olduğunu, sonrakı zaman formasını ifadə etmək üçün istifadə edə bilərik. Əsərdə istifadə olunan *fino a tardi* ifadəsi də məhz zamanı vurğulayaq – axşama kimi, gec saatlara kimi formalarda tərcümə edilə bilər.
- *E il Vincenzi no, nella sua stanza all'ultimo piano, si metteva in un letto ribaltabile, dove poteva leggere ben seduto prima di dormire, e che aveva copiato da quello del Purillo. Tərcüməsi “Vinçenzinin otağı sonuncu mərtəbədə yerləşirdi, otağında qatlana bilən və Purillonunku kimi yatmadan əvvəl rahat kitab oxuya biləcəyi bir yataq var idi.* **Piano** sözünün sinonimləri - *pianeggiante, piatto, liscio, levigato* – düz, hamar, əyri olmayan ; *facile, semplice* – sadə, bəsit; *chiaro, comprensibile, intelligibile* – aydın, başadüşülən, səliss; *lentamente, adagio, senza fretta, gradualmente, con calma* – sakit, alçaq, mülayim, asta.

Kitabın 78-ci səhifəsində yer verilmişdir;

- *“Il Tommasino si mette seduto in poltrona, col libro, vicino al lume – Tommasino işığa yaxın əlində kitab ilə divanda oturur”.* **Vicino** sözünün sinonimləri - *condomino, coinquilino, coabitante, confinante* – qonşu. Vicino sözünün iki mənası da demək olar ki, tez-tez istifadə olunur. İlkin mənası sinonimləri də qeyd olunduğu kimidi qonşu sözüdür. Digər mənası isə *-a breve*

distanza, accanto, appresso, attorno, circostante, annesso, rasente – yaxın, qısa məsafədə olan, yanaşı, birgə.

- “*Dovresti prenderti una bella moglie. Sei ricco, sei bello, sei giovane, e qui al paese c’è tante ragazze, belle ricche, buone, che ti aspettano tanto* – *Yaxşı bir həyat yoldaşı seçməlisən. Varlısan, yaraşıqlısan, gəncsən və bu ölkədə səni gözləyən yaxşı, varlı qızlar çoxdur*”. **Ricco** sözünün sinonimləri - *benestante, agiato, abbiente, facoltoso* – zəngin, varlı, imkanlı, sərvət sahibi; *considerevole, cospicuo, ingente, lucroso* – diqqətəlayiq, əhəmiyyətli, mühüm, sayılan; *lussuoso, sfarzoso, sontuoso, splendido* – möhtəşəm, təqdirəlayiq, dəbdəbəli, cah-cəlallı, təmtəraqlı; *dotato, pieno, lussureggiante, produttivo, fertile, fecondo* – məhsuldar, bol, dolu, bərəkətli. İtalyan dilində olduğu kimi Azərbaycan dilində də ricco – zəngin mənası bütün bu nümunələri əhatə edir.
- “*La stanza da pranzo, alla Casa Tonda, è grande, a vetrate. È quasi vuota, perché nessuno ha mai pensato a metterci dei divani, dei quadri* – *Casa Tondada nahar otağı pəncərəli, böyükdür. Demək olar ki, boş otaqdır heç kim divan, rəsm qoymağı düşünməyib*”. **Vuoto** sözünün sinonimləri - *spazio, cavità, incavo* – boş, heçnəsiz, yüngül; *mancanza, assenza, carenza* - əksiklik, yoxluq, məhrumluq.
- **Credenza** sözünün sinonimləri - *fede, confessione* – iman, etiqad, inam; *dispensa* – sandıqxana.
- **Traffico** sözünün sinonimləri - *commercio, attività commerciale, affare, scambio, compravendita* – ticarət, mübadilə, tranzit, alışveriş; *negoziazione, guadagno* – gəlir, xərc, gündəlik. Bu mənələrdən əlavə traffico sözünün bir mənası da tıxac deməkdir.

Əsərin 79-cu səhifəsində verilir ki;

- “*Dice la Betta: - Un ragazzo come te, non dovrebbe mai trovarsi solo. Un ragazzo come te, tanto ricco, dovrebbe avere amici, ragazze, sempre rumore* – *Betta deyir: -Sənin kimi bir oğlan tək olmamalıdır. Sənin kimi zəngin bir oğlan daima dostlar, qızlar və səsküydə olmalıdır*”. **Rumore** sözünün sinonimləri -

confusione, fracasso, frastuono, schiamazzo, tumulto – qarışıqlıq, səs – küy, anlaşılmazlıq, nizamsızlıq, hərc-mərlik, tərtibsizlik ; *chiacchiera, diceria, sensazione, scandalo* – dediqodu, şayiə, sensasiya, söz – söhbət.

- “*Dice: - Ma tanto a te non te ne importa, così non hai rogne, e i soldi, alla fine del mese, li vedi lo stesso – Deyir: - Onsuзда sən çox düşünmürsən ayın sonunda yenə eyni pulu görürsən*”. **Fine** sözünün sinonimləri - *risultato, esito, meta, traguardo, scopo, obiettivo, finalità, proposito, intento, intenzione* – məqsəd, hədəf, niyyət, məram, nailliyət; *limite, termine* – son, yekun.
- “*Dice: - Ora vado a casa mia, mi metto vicino alla stufa, che sto calda, e mi accomodo un vestito. È un vestito marrone, vecchio, non è tanto brutto, ma non mi piace più – Deyir: - indi evə gedirəm, sobanın yanında oturacam və bir paltar geyəcəm. Qəhvəyi, köhnə ama elədə pis olmayan bir paltardır lakin daha mənim xoşuma gəlmir*”. **Vecchio** sözünün sinonimləri – *anziano, vecchiardo, bacucco, invecchiato, senile, longevo, in età avanzata* – yaşlı, qoca, uzunömürlü, qocaman; *antico* – köhnə, qədim; *non recente, secolare, passato* – keçmiş, ötən, keçən.

Əsərin 80-ci səhifəsində qeyd olunur;

- “*Il Tommasino se ne sta là, e s’attorciglia i capelli attorno alle dita. Poi caccia indietro tutti i capelli, va alla macchina da scrivere, e batte qualche parola – Tommasino orada dayanır və saçlarını barmaqları ətrafında qıvrırdı. Daha sonra bütün saçlarını arxaya atır yazı maşınının yanına gedir bir iki söz yazırdı*”. **Macchina** sözünün sinonimləri - *congegno, dispositivo, apparecchio, meccanismo, apparecchiatura, strumento, attrezzo* – cihaz, mexanizm, avadanlıq, alət. Bu italyan dilində istifadə olunan bu sözün bilinən bir mənasıdır. Digər tərəfdən isə, italyanlaravtomobil, maşın sözlərini də macchina ilə ifadə edirlər.
- “*Al bar della Concordia, prende una china Martini, perché lì non c’è tanto da scegliere – Konkodiya barında çox seçim olmadığı üçün çina Martini götürür içməyə*”. **Bar** sözünün sinonimləri – italyanlar tərəfindən istifadə olunan bu

sözün qarşılığını dilimizə elə *bar* olaraq verə bilərik, lakin bu sözə sinonim olan bir anlayış bizim dilimizdə mövcud deyil. Məsələn, *barda qəhvə içmək* ifadəsini Azərbaycan dilli oxucu oxuduqda ona qəribə gələr bilər, çünki bir çox ölkələrdə olduğu kimi bizim ölkəmizdə də *bar* dedikdə spirtli içki içmək üçün gecə saatlarında gedilən məkan nəzərdə tutulur. İtalyanlarda isə *bar* anlayışı fərqli olaraq səhər və ya günorta gedilən qəhvə ilə yanaşı səhər yeməyi ya da qəlyənaltı edilən yeri ifadə edir.

Kitabın 84-cü səhifəsində verilmişdir;

- “*Torniamo al paese con l’ultima corso dell’autobus, quella delle dieci di sera – Axşam saat 10-dakı avtobusun sonuncu gedişi ilə ölkəyə qayıdaq*”. *L’ultima corsa dell’autobus*” tərcüməsi “*avtobusun sonuncu gedişi*” **Corso** sözünün sinonimləri - *movimento regolare, moto costante, flusso* – müntəzəm hərəkət, axın, daimi dövriyyə; *ciclo, evoluzione* – dövr, təkamül; *circolazione monetaria* – pul dövriyyəsi; *anno di studi* – tələbəlik illəri (kurs); *insegnamento* – kurs. Əsərdə verilən mənasını isə dilimizə tərcümə etməyə çalışdıqda gediş olaraq saxlamağı daha uyğun bildik.

85-ci səhifədə verilir;

- “*Ci sediamo su una panchina: c’è dietro a noi, nel mezzo del parco, il castello, con le sue torrette rosse, le guglie, e il ponte levatoio: e da un lato la veranda a vetri del ristorante, deserta a quell’ora, ma con due camerieri che aspettano ugualmente fra i tavoli, col tovagliolo sotto il braccio – Skameykada əyləşirik: bizim arxamızda, parkın ortasında qırmızı gülləri, qəfəsləri və meydançası olan qala var, bir tərəfdən o zaman tərk edilmiş restoranın şüşə verandası, amma hələ də masalar arasında gözləyən iki ofisiantla, qolun altında qalan salfet ilə*”. **Mezzo** sözünün sinonimləri – *metà, parte centrale, punto centrale, cuore* – yarı, yarımçıq, yarım; *strumento, mezzo di trasporto* – vasitə, nəqliyyat vasitəsi ; *modo, via, strada, maniera, procedimento, metodo, sistema, aiuto, tramite* – vasitə, metod, üsul, yol, qayda, tərz.

Əsərin 98-ci səhifəsində qeyd edilmişdir;

- “*Perché sei venuto? – disse. Disse: - Per portare il lievito di birra – Nə üçün gəldin? – soruşdu. O dedi: - Pivə mayasını gətirmək üçün*”. **Provare** sözünün sinonimləri - *dimostrare, testimoniare, attestare, documentare, confermare, comprovare* – təsdiq etmək, sübut etmək, aşkara çıxarmaq, iqrar etmək, dəlil göstərmək; *fare la prova, tentare* – cəhd etmək, sınamaq, səy göstərmək, təşəbbüs etmək ; *misurarsi, cimentarsi, provarsi* – özünü sınamaq, geyinib baxmaq.

Kitabın 114-cü səhifəsində deyilir ki;

- “*Era un vestito scuro, che lui doveva mettersi al ricevimento in casa nostra, la sera prima del matrimonio O, nigahdan öncəki gecə evimizdəki yığıncaqda geyməli olduğu tünd bir paltar idi . “Un vestito scuro”* tərcüməsi “tünd paltar”. **Scuro** sözünün sinonimləri - *oscuro, ombroso, appannato, opaco* – qaranlıq, tünd, qeyri-şəffaf; *nuvoloso* – buludlu; *triste, serio, preoccupato* – kədərli, ciddi, məyus, narahat. Əsərdə isə *scuro* sözünü geyimə aid etməklə yazıçı onun rənginin tündlüyünü vurğulayır.

Səhifə 117-də verilib;

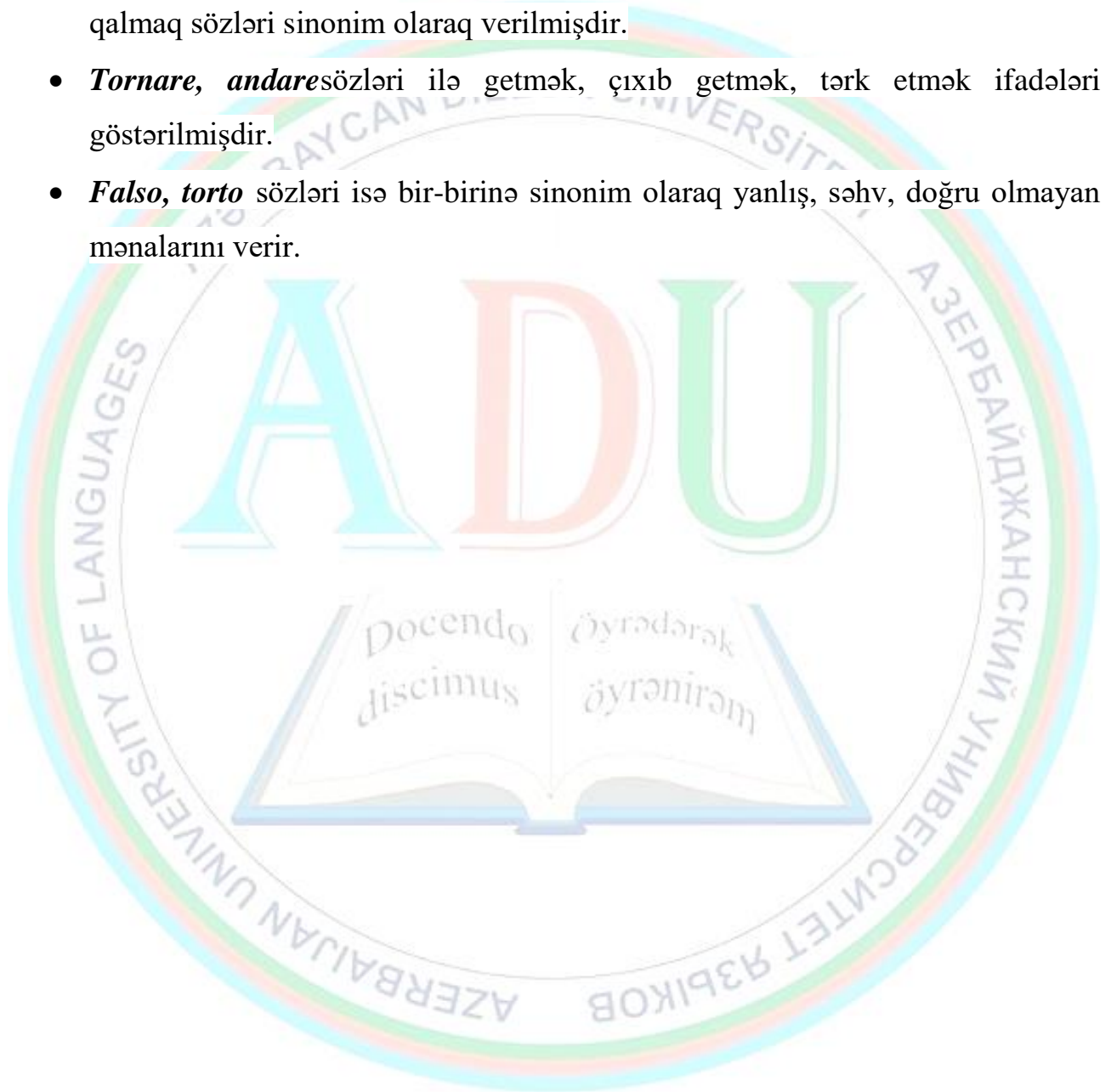
- “*Tu e io, là in via Gorizia, soli, senza piani per l’avvenire, senza niente, siamo stati felici, in qualche maniera – Sən və mən, Gorizia küçəsinin orasında gələcək planları, heçnə olmadan bir şəkildə xoşbəxt idik*”. Burada işlənən **Maniera** sözünə uyğun olan sinonimlər - *stile, gusto, tecnica, metodo, sistema, procedimento* – üsul, yol, texnika, sistem; *abitudine, costume, usanza, guisa* – vərdiş, bacarıq; *atteggiamento, comportamento, condotta, contegno, norma, regola* – davranış, norma, qayda, üsul.

Əsərin öz içərisində qarşıya çıxan sinonimlərə misal olaraq göstərə bilərik;

- **Camera da letto** – yataq otağı və **stanza da pranzo** – qonaq otağı.

Burada qarşıya çıxan nüans isə ondan ibarətdir ki, italyan dilində *camera* və *stanza* sözləri otaq mənasını ifadə edirlər. Lakin, yataq otağını ifadə etmək üçün *camera* sözündən, qonaq otağını göstərmək üçün isə *stanza* sözündən istifadə edirlər.

- ***Stabilire, vivere, abitare, stare*** sözləri ilə bir yerdə yaşamaq, məskunlaşmaq, qalmaq sözləri sinonim olaraq verilmişdir.
- ***Tornare, andares*** sözləri ilə getmək, çıxıb getmək, tərək etmək ifadələri göstərilmişdir.
- ***Falso, torto*** sözləri isə bir-birinə sinonim olaraq yanlış, səhv, doğru olmayan mənalarnı verir.

NƏTİCƏ

Demək olar ki, hamının bildiyi kimi sinonimlik, sinonimlərlə əlaqəli yaranan münasibətlər dilçiliyin olduğu kimi tərcümə sahəsinin də aktual mövzuları arasındadır. Omonimlər, antonimlərlə birgə daim araşdırma obyektini olan sinonimlər haqqında kifayət qədər geniş və olduqca müfəssəl məlumatlar əldə etmək mümkündür. Sinonim dedikdə yazılış etibarilə müxtəlif olan lakin, eyni olmasa belə yaxın mənaları ifadə edən vahidlər nəzərdə tutulur. Aydın ki, bu sözlər eyni bir nitq hissəsinə aid olub oxşar elementləri ifadə edə bilirlər.

Sinonimlərin başlıca xüsusiyyətlərindən biri də bir-birini əvəz edə bilmələridir. Azərbaycan dilində sinonimlər bəzən bu xüsusiyyətə sadıq qalaraq bir-birini əvəz edə bilir. Məsələn, cəsur – qorxusuz – mərd – igid, və yaxud da nəm – islanmış. Lakin, hər sinonimə də bu xüsusiyyəti aid etmək mümkün olmur. Ən çox bilinən misallardan birini göstərək, ürək – könül – qəlb. Bu sinonimlər bəli, eyni mənayı, eyni məfhumu ifadə edə bilirlər. Lakin, hər situasiyadan asılı olaraq uyğun olan variantı seçib istifadə etmək lazımdır.

Dilin söz ehtiyatının zənginləşməsində, hər dilin lüğət tərkibinin genişlənməsində sinonimlər əsaslı rola malik olur. Bir sözün ona yaxın mənalı lakin fərqli orfoqrafiyaya məxsus olan sözlə və yaxud da sözlərlə əvəzlənməsi nəticəsində dildə olan sözlərin istifadəsi də yenilənir. Bəzən elə sözlərə rast gəlinir ki, heç uzun müddət istifadə olunmamışdır. Lakin, dil daşıyıcılarının bu sözə müraciət etməsi ilə sözlərin fərqli mənalarını eşitmək mümkün olur. Sinonimlərin dilə qatdığı, dil üçün fayda sağladığı rollarından biri də elə məhz bu sadalanan xarakterləridir.

Sinonimlərin yetəri qədər mövcud olması ilə dil ilə bağlı olan prosesdir. Yəni, hər bir dildə bəlkə də, heç Azərbaycan dilində olduğu kimi sinonimlər mövcud deyil. Bu isə, tamamilə dil ilə bağlı olan faktordur. Azərbaycan dili sözlər ilə zəngin dil olduğu üçün dilimizdə kifayət qədər sinonim sözlərə rast gələ bilirik. Bu isə dilimizin məxsus olduğu dərin kökləri və zəngin tarixi bir daha göz önünə gətirir.

Azərbaycan dili dediyimiz kimi, sinonimlərlə zəngin olan bir dildir. Dissertasiya işində müqayisə üçün seçdiyimiz ikinci dil olan italyan dilində də yetərinə geniş və çoxsaylı sinonim nümunələrinə rast gəlmək mümkündür.

İki dil arasında tərcümə prosesi zamanı təbii ki, sinonimlər olduqca çoxsaylı problemlərlə qarşılaşmağımıza səbəb ola bilər. Çünki, tərcümə etdiyimiz dil yeni hədəf dilin sözlərinin istifadəsi ilə əlaqədar olaraq kifayət qədər məlumatımızın olmamağı və ya əlimizdəki tərcümə materialının məxsus olduğu hər hansısa sahə haqqında məlumatsızlıq olduqda, bundan başqa müəyyən sahənin tərcüməsi ilə bağlı olaraq ilk təcrübəmiz olduqda belə səhvlərin meydana gəlməsi qaçınılmazdır. Belə halların qarşısını nisbətən almaq və keyfiyyətli tərcümə nümunələri əldə etmək üçün sinonimlərinin mövcud olduğu sözləri tərcümə edərkən daha diqqətli şəkildə yanaşmaq lazımdır. Əks halda, elə Azərbaycan dilində də qarşımıza çıxma biləcək yanlış nümunələr, keyfiyyətsiz tərcümə cümlələri ilə başbaşa qalmış olarıq. Yalnız yazılı deyil, eləcə də şifahi danışığ zamanı belə səhv sinonimlərin seçilməsi insanın bəzən fikrinin qarşı tərəfə düzgün şəkildə çatdırılması baxımından da problemlər yarada bilər.

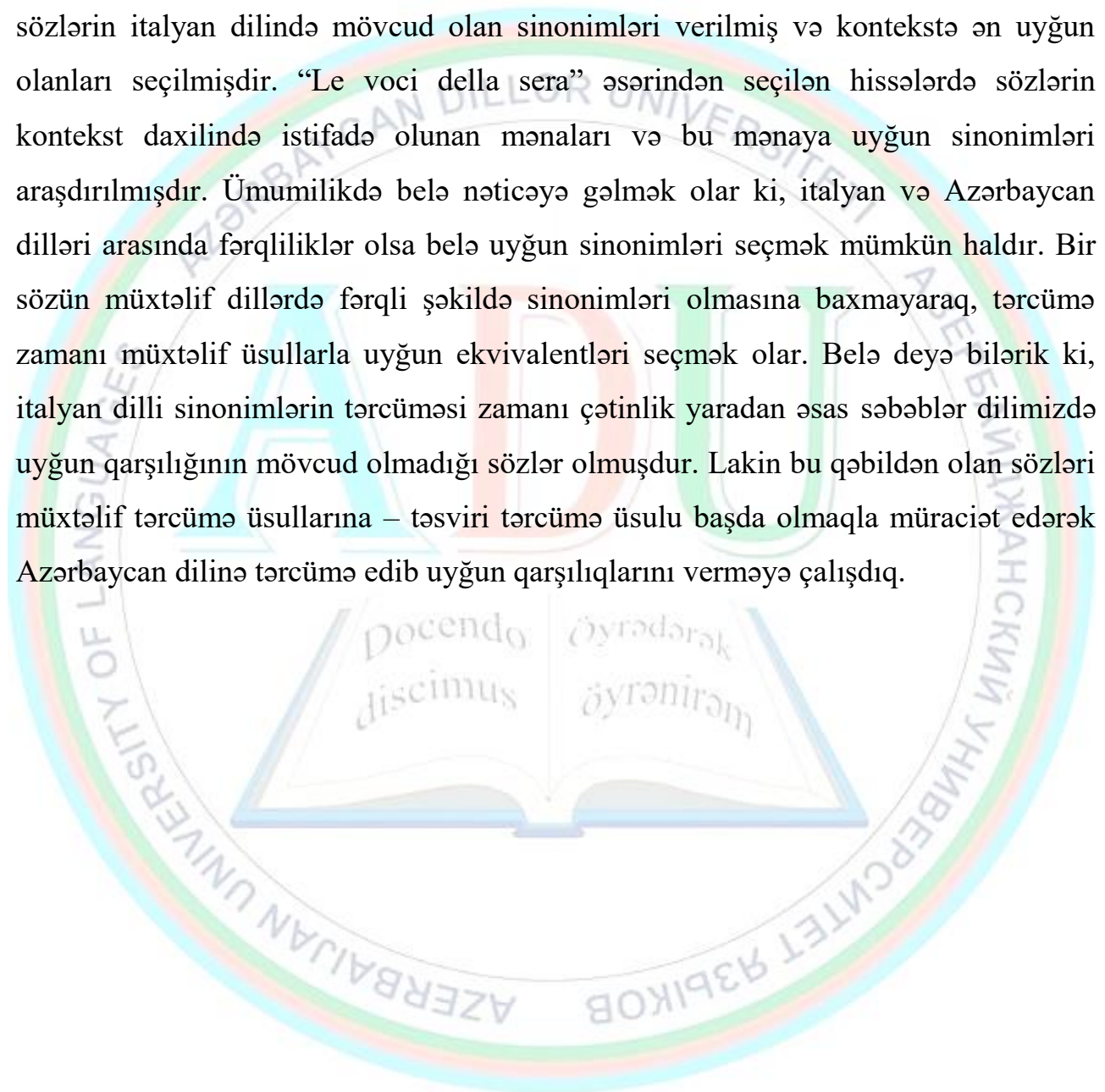
Bütün bu deyilənlərə dissertasiyada da ətraflı şəkildə toxulmuş, nümunələrdə qeyd olunan sözlərin uyğun sinonimləri verilərək onların düzgün şəkildə seçilmiş variantları göz önünə gətirilmişdir.

Dissertasiya işinin birinci fəsilində müqayisəyə cəlb olunan iki dil, Azərbaycan və İtalyan dillərinin məxsus olduğu sinonimlər haqqında məlumat verilmişdir. Azərbaycan dilində sinonimlərin rolundan, tutduğu yerdən bəhs edilərək italyan dilində də bu sahə bağlı olan oxşarlıqlardan və fərqliliklərdən danışılmışdır. İkinci fəsil isə fikirlərimizi daha yaxşı və düzgün formada nümayiş etdirmək üçün nümunələrlə zəngindir. Burada müxtəlif fikirlərlə bağlı olan kifayət qədər ətraflı nümunələrə və onların təhlilinə rast gəlmək olar. Dissertasiyanın son fəsili də tədqiqat xarakteri daşıyaraq italyan yazıçı Natalia Ginzburgun “Le voci della sera” əsərinin əsasında sinonimlərin araşdırılıb müqayisə aparılması ilə nəticələnir.

İtalyan əsilli yazıçının bestseller olan bu əsəri dissertasiyanın üçüncü fəsilinin ilk yarım fəsilində qeyd etdiyimiz kimi, baş personaj olan gənc bir qızın dilindən

danışılır. Əsərdə əhvəlatlar geniş və detallı şəkildə keçmiş zaman formalarında nəql olunur. Əsərin personajları isə yazıçının öz stilinə məxsus şəkildə seçilmişdir ki, bunu da əsər ilə tanış olduqda aydın şəkildə görmək mümkündür.

Biz “Le voci della sera” əsərinin ikinci hissəsində yer alan sözlər, birləşmələr arasından sinonimlərinin mövcud olduğu sözləri seçməyə çalışmışıq. Seçilən sözlərin italyan dilində mövcud olan sinonimləri verilmiş və kontekstə ən uyğun olanları seçilmişdir. “Le voci della sera” əsərindən seçilən hissələrdə sözlərin kontekst daxilində istifadə olunan mənaları və bu mənaya uyğun sinonimləri araşdırılmışdır. Ümumilikdə belə nəticəyə gəlmək olar ki, italyan və Azərbaycan dilləri arasında fərqliliklər olsa belə uyğun sinonimləri seçmək mümkün haldır. Bir sözün müxtəlif dillərdə fərqli şəkildə sinonimləri olmasına baxmayaraq, tərcümə zamanı müxtəlif üsullarla uyğun ekvivalentləri seçmək olar. Belə deyə bilərik ki, italyan dilli sinonimlərin tərcüməsi zamanı çətinlik yaradan əsas səbəblər dilimizdə uyğun qarşılığının mövcud olmadığı sözlər olmuşdur. Lakin bu qəbildən olan sözləri müxtəlif tərcümə üsullarına – təsviri tərcümə üsulu başda olmaqla müraciət edərək Azərbaycan dilinə tərcümə edib uyğun qarşılıqlarını verməyə çalışdıq.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Axundov A.A. Ümumi dilçilik. Bakı: Maarif, 1979.
2. Babayev A. Dilçiliyə giriş. Bakı: 2004.
3. Bayramov Q.H. Tərcümə sənəti. Bakı: 2008.
4. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası. Bakı: 1957.
5. Bayramova G. Azərbaycan və italyan dillərində geosinonimlər. (dialekt sözlər əsasında) Terminologiya məsələləri, Bakı-Elm, 2010.
6. Həsənov H. Azərbaycan Dilinin semasiologiyası. Bakı: 1978.
7. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası. Bakı: 2008.
8. Kazımov Q.Ş. Müasir Azərbaycan dili. Bakı: 2010.
9. Qarayev A. Müasir Azərbaycan dilində Avropa mənşəli leksik alınmalar. Bakı: BDU ,1989.
10. Qurbanov A. Ümumi dilçilik. Bakı: Maarif, 1989.
11. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dili. II hissə. Bakı 1982.
12. Sadıqova S. Terminologiya məsələləri. Bakı: Elm, 2014.
13. Seyidəliyev N. Müasir Azərbaycan dilində üslubi sinonimlər. Bakı: 2012.
14. Seyidəliyev N. Azərbaycan dilinin sinonimlər lüğəti. Bakı: 2007.
15. Verdiyeva Z., Ağayeva F., Adilov M. Azərbaycan dilinin semasiologiyası. Bakı: 1979.

Rus dilində

16. Брагина А.А. Синонимы в литературном языке. М.,1986.
17. Шмелев Д.Н. Современный русский язык лексика. 1997

İtalyan dilində

18. Adamo G., Della Valle V. Le parole del lessico italiano, 2008
19. Calvino I. Lezioniamericane, Milan: 2015.

20. De Mauro Dizionario della lingua italiana, 2000.

21. Eco U. Dire quasi la stessa cosa. Milan: 2015.

22. Garzanti Dizionario italiano. Milano: 2000.

Monichelli J. Il principio di equivalenza nella traduzione. Tesionline, 2011

23. Osimo B. Il manuale del traduttore, 2011.

24. Zanichelli Il grande dizionario dei sinonimi e dei contrari

İnternet resursları

25. <http://www.azkurs.org/azerbaycan-milli-elmler-akademiyasi-nesimi-adna-dilcilik-insti-v2.html>

26. <https://az.wikipedia.org/wiki/Bağlayıcı>

27. <http://www.pliegosdeyuste.eu/n4pliegos/eugeneanida.pdf>

28. <https://kayzen.az/blog/Azərbaycan-dili/4527/sözün-həqiqi-və-məcəzi-mənası.html>

29. <http://www.strettoweb.com/2018/03/elezioni-farnesina-schede-estero/666819/>

30. http://www.fedoa.unina.it/2441/1/Stenta_Filologia_Moderna.pdf

